

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT 1994

VIBY LOKALHISTORISKE FORENING

Årsskrift 1994

udgivet af

Viby lokalhistoriske

Forening

Eget forlag, Viby J, 1994

**Årsskrift for Viby lokalhistoriske Forening.
5. årgang.**

Udgivet af Viby lokalhistoriske Forening
1994.

Redaktion:

Bente Klercke Rasmussen.

Tove Glud Rasmussen.

Harry Bjørnbak.

Redaktionens adresse:

Viby Bibliotek, Skanderborgvej 170,
8260 Viby J.

Sats og tryk:

HB Grafisk Produktion,

Hasseltoften 62, 8361 Hasselager.

Tlf. 86 28 13 21

Oplag 500.

ISSN: 0905-801X.

Løssalgpris: 40 kr.

Artiklerne kan frit kopieres med angivelse
af kilde.

Forsiden:

Billedet forestiller Vestre Kongevej 6-8, ca. 1930. Huset, der er et dobbelthus med fire lejligheder, blev bygget år 1900 som bolig for arbejderne på den året efter oprettede træskofabrik. Huset blev nedrevet i 1965.

Nr. 6 blev i 1916 købt af vognmand Søren Hansen, der begyndte sin vognmandsforretning med hestekøretøjer og senere gik over til motordrevne køretøjer. Vognmand Hansen drev forretningen til 1953.

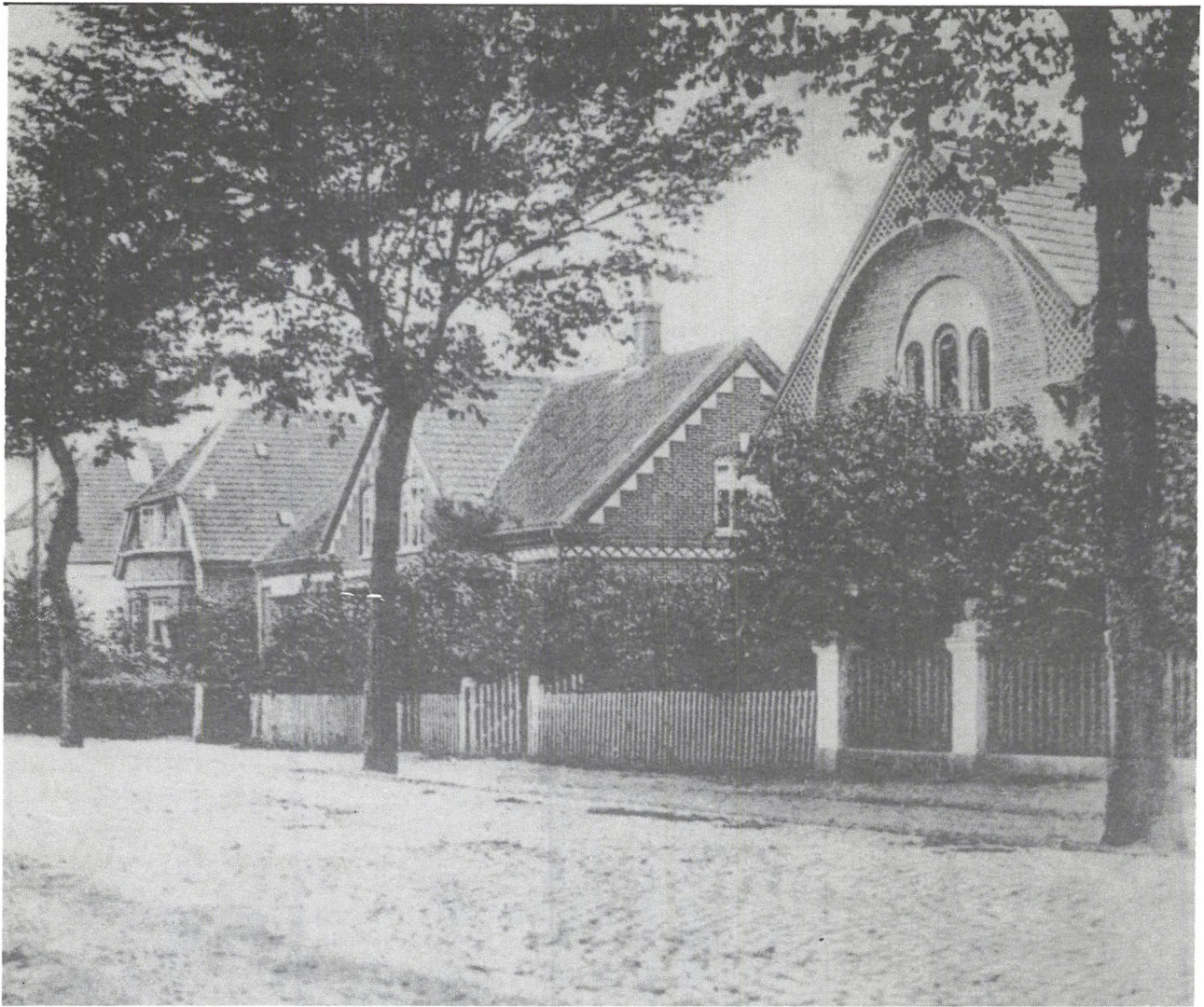
VI BY LOKALHISTORISKE FORENING rundede de fem år i april i år, og da vi ikke udsendte et årsskrift i 1989, kan vi også skrive et fem-tal ved dette årsskrift. De fire første var redigeret af Ejlif Salomonsen, og det skal han have en stor tak for. Måtte dette årsskrift blive lige så godt modtaget som de forrige.

I dette årsskrift har vi bevidst vekslet mellem erindringer og historiske beskrivelser, ligesom vi ved valget af artikler har søgt geografisk at dække så stor en del af Viby som muligt. Erindringerne dækker Kongsvang, det centrale Viby og Fredensvang. Vi har haft den glæde, at flere har sendt os erindringer, og vi håber, at mange flere vil have ulejlighed med at skrive om barndom og/eller oplevelser fra Viby. Det vil være med til at gøre årsskriftet varieret og være med til at fastholde det Viby, der ikke er mere.

De historiske beskrivelser går længere tilbage i tid med en beskrivelse af Nordens første kvindehjem i dette århundredes to første årtier og af en gårdmands belønnede indsats i 1800-tallet. Endelig giver en gammel avisartikel et billede af Skovdal og gartnererhverv i slutningen af 1800-tallet. For de to førstnævntes vedkommende mærker man ikke alene en forskel i tid for de fysiske rammers vedkommende i forhold til i dag, men også en forskel hvad angår opfattelsen af det, som blev udført. Behandlingen af sociale tilfælde, som pigerne/kvinderne var, foregår nu på en helt anden måde, og gårdejerens bedrift ville i dag dels give problemer med Nationalmuseet, da der vel ikke er tvivl om, at han har sløjfet gravminder, og dels give problemer med miljømyndighederne med de stærke indgreb, han foretog over for naturen.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

<i>Bernadette Keblovszki:</i> Erindringer fra Kongsvang.....	Side 7
<i>Tove Glud Rasmussen:</i> Sichar i Viby - Nordens første kvindehjem.....	Side 19
<i>Vagner Nielsen:</i> Barndomserindringer fra Viby.....	Side 33
<i>Bente Klercke Rasmussen:</i> 4000 læs sten	Side 43
<i>Valdemar Pedersen:</i> Et kapitel otte hus	Side 49
<i>Tove Glud Rasmussen:</i> Gartner M. Jensen, Skovdal	Side 53
<i>Tove Glud Rasmussen:</i> Beretning fra Viby lokalhistoriske Forening 1993/94	Side 57
<i>Eilif Salomonsen:</i> Viby lokalhistoriske Samling 1993.....	Side 60

Villa "Firekløve" på Skanderborg landevej ca. 1914. Villaen anes mellem træerne som 4. hus fra højre. Villaen blev bygget i 1901 af muremester Chr. Rohde. Han byggede også nabovillaen "Adir" i 1910. Her boede han og familien til 1928. Villaens lidt særprægede navn er hans datters navn, Frida, stavet bagfra. Dobbeltvillaen nr. 24-26, "Villa Fryd" var et gammelt stuehus til et gartneri, der var den første bebyggelse i Kongsvang (1878). I gavlen var der to forretninger med vognmand og købmand. Den sidste villa yderst til højre hed "Solhjem" og var i 1940'erne taxaforretning.

POSTKORT UDLÅNT FRA VIBY LOKALHIST. SAMLING

Bernadette Keblovszki

Erindringer fra Kongsvang

Erindringerne i denne artikel blev indtalt på bånd i 1984 til kvindemuseumsforeningen i Århus.

Et referat fra disse bånd og personlige samtaler med Bernadette danner baggrund for denne artikel.

Bernadette døde i 1992. Hun blev 80 år gammel.

Jeg er født i 1911 som nummer to ud af ni søskende. Min far var udlært snedker, og min mor var husassistent, før hun blev gift.

De boede i Tyskland i flere år, ikke sammen, men hver for sig, som man gjorde dengang. De blev gift i 1909, og min far startede snedkervirksomhed i Århus. Vi boede i Kongsvang, men jeg havde min skolegang i Sct. Knuds Skole i Ryesgade.

Min farfar var ungarer og født i 1857. I 1878 kom han til Århus. Min far blev født i 1884 og min mor i 1886. De gik i skole sammen, selvfølgelig hver for sig, men så mødtes de blandt andet til sangdyster, og gennem præsten fik de arbejde i Tyskland, i samme by, og så blev de ved med at holde forbindelsen ved lige.

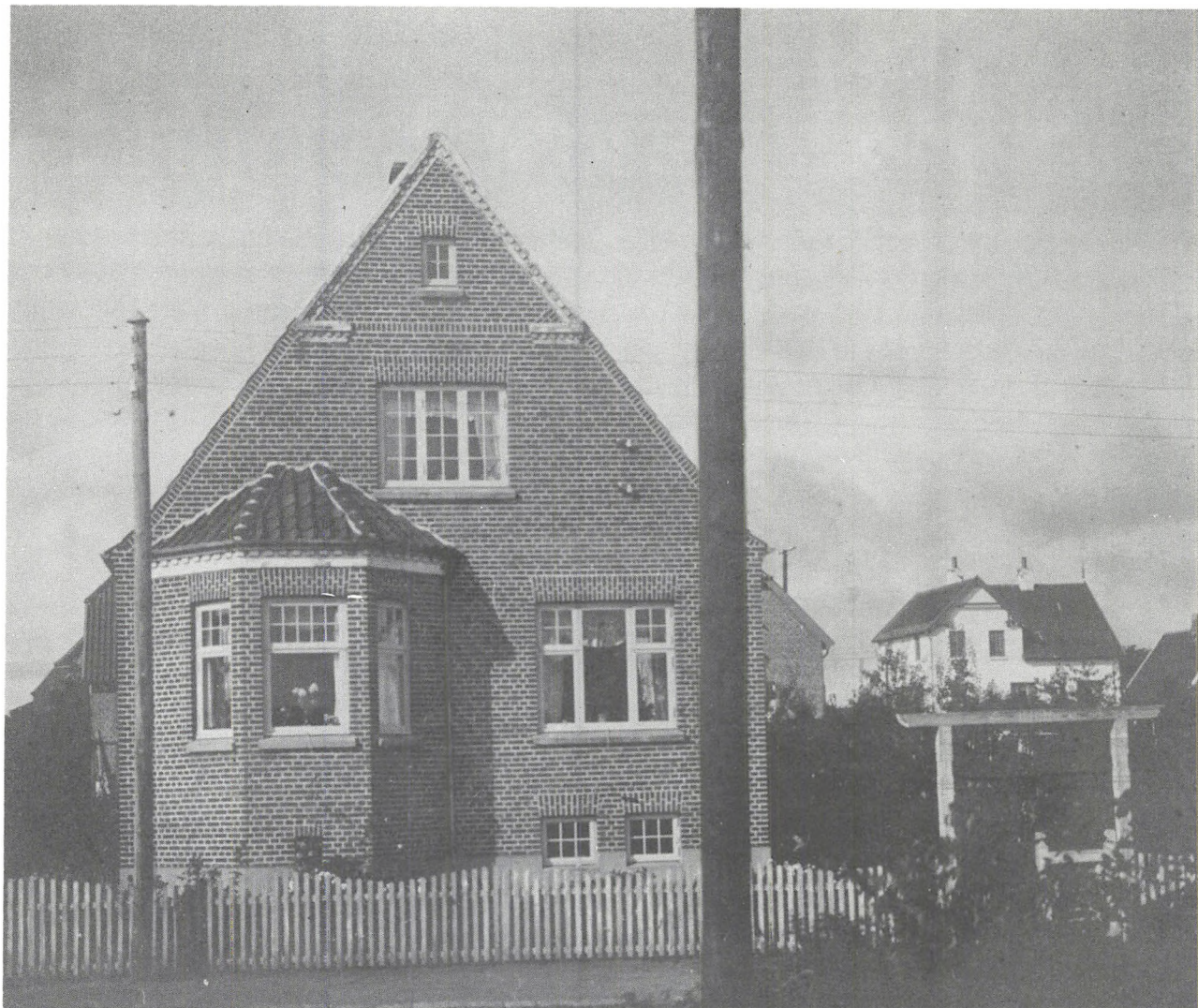
Min mor var husassistent i større huse og

hoteller, medens min far arbejdede i forskellige snedkerværksteder. Blandt andet var han på en pianofabrik, og dér lærte han at bygge pianoer helt fra bunden. Denne grundige uddannelse gjorde, at han senere i sit liv kunne nedsætte sig som pianofabrikant.

I Århus fik han ansættelse på Caspersens Pianofabrik, hvor han fortsatte med det, han havde lært i Tyskland. Han blev nu også instrumentmager.

Min mor kom fra en stor søskendeflok. De var ni børn, og hun var nummer syv. Som ganske ung, nok ikke mere end 17 år, rejste hun som omtalt til Tyskland. Dér var hun i huset og lærte meget. Det var naturligvis mest tyske retter, og tyskerne var meget sparsommelige. Bl.a. var hun på et pensionat, hvor de fik maden serveret på bakkerverk på deres værelser. De fik så en lille tallerken med smør på, og mor fortalte, at det smør, der var til overs, blev skrabet fuldstændig af, så det kunne bruges til suppen næste dag.

Mor er vokset op i Århus. I Fiskergade, i Aagade og i Skolegade (det hus ligger der endnu, Bager Hvids forretning i mange år).

Vores hus i Skjoldsgade 8 som det så ud i 1918. Grunden var på 591 kvadratmeter og blev købt af muremester - senere arkitekt - Christian Erhardt Rohde. Købesummen var 1920 kr. og udbetalingen på 200 kr. var et opretstående klaver! I baggrunden til højre en villa i Helgesgade (nu Dansgade 2A).

FOTO I PRIVATEJE

Det var min morfars hus. Han var fiskeeksportør, og de boede på første sal.

Jeg er født på Jægergaardsvej i 1913. Der boede vi, indtil min far havde sparet så mange penge sammen, at han kunne købe hus. Det kunne han i 1913, og vi flyttede ud i en villa på Skanderborgvej i Kongsvang. Huset hed "Firekløve", og det var delt i fire kløve (fire lige store lejligheder). Nu er det revet ned.

Ved siden af os boede en murermester, som havde en grund i Skjoldsgade. Den grund købte min far for ganske få penge, og murermesteren og hans bror, der var tømrer, opførte her et hus med stor kælder, tre værelser i stueetagen med stort køkken og to værelser på første sal med et lille køkken. Der var ingen badeværelser, det var jo i 1913, men vi klarede os endda.

Toilettet lå på en måde udenfor huset, under kældertrappen. Under 2. verdenskrig fik min far installeret rigtigt "træk og slip", men det var jo nogle år efter.

Badeværelse havde vi ikke, men vi havde et badekar inde i vaskekælderen, hvor vandet så blev varmet i gruekedlen. Det varme vand kunne godt genbruges af to eller tre personer.

Vi boede i stueetagen, og vores mormor flyttede ind på førstesalen, så hende løb vi jo tit op til, når vi skulle trøstes eller have fortalt historier.

Mine forældre sang i sangkor om aftenen,

og så skulle mormor passe på os. Vi var efterhånden blevet ni søskende, men jeg var jo en af de store, så jeg måtte ofte træde til som barnepige.

Min ældste søster hed Hedda, jeg er nummer to og hedder Bernadette, derefter kom Paula og Margrethe; det var fire piger, og min far ønskede jo stadig en dreng, det gør alle fædre. Så kom der én, han fik samme navn som min far, Johannes (han blev kaldt Johan). De næste hed Karl, Else og Maria. Maria blev aldrig kaldt andet end Mia. Lissi, der var den yngste, blev født i 1928, så jeg har været en stor pige, da hun blev født.

Vi var ret velstillede, når vi kunne købe eget hus i de år. Det kom dog til at knibe, især under 1. verdenskrig, hvor min far kom i sikkerhedsstyrken. Men så fik vi heldigvis udsættelse med skatter, afdrag og lignende.

Sultet, det har vi nu aldrig gjort, men vandgrød og sådan... det fik vi mange år efter krigen, og det blev da betalt!

Det var min far, der sad på pengepungen. Min mor skulle hele sit liv bede om penge. Lige før min far skulle ud af døren, måtte hun spørge, om hun ikke måtte få fem eller ti kroner, eller hvor meget det nu drejede sig om, til mad eller et par strømper.

Jeg kan huske, da de store gummistøvler kom frem efter 1. verdenskrig. Vi var fire, der gik i skole dengang, og vi skulle alle have gummistøvler. Vi tog bussen ind til Århus,

Den katolske Kirke i Århus 1920. Bygningen bagest i billedet var pigeskolen. Drengeskolen lå i præstegården bag ved kirken.

FOTO I PRIVATEJE

Min mor som husassistent i Tyskland i 1904.

Min far, snedkersvend i 1902.

far var med os, og det var en stor højtidelighed. Da vi kom i skolen med de gummistøvler, måbede de alle sammen, og vi var vældig høje i hatten. Der var endnu ikke andre, der havde gummistøvler. Normalt gik vi i træsko, og så skiftede vi, når vi kom ind i skolen; der stod en reol lige inden for døren med skiftesko til at tage på, inden vi gik op ad trappen.

Mens børnene var små, gik vores mor hjemme. Men senere, under 2. verdenskrig, blev hun af en bekendt, der var kostumiere på Århus Teater, spurgt, om hun ikke ville være med til at sy, for de skulle opføre en stor komedie, der skulle sys så mange ting til. Mor var meget dygtig til at sy, og hun syede på alt det fine tøj i flere sæsoner. Da boede der jo heller ingen børn hjemme mere.

Da børnene var små, syede hun det meste selv, dog ikke drengetøjet. Men så kendte vi en dame, der kom hjem til os, hvor mor havde en trædesymaskine. Den syede damen på, og så fik hun maden, men jeg husker ikke lønnen.

Vi gik i uldne strømper i skole, og dem kunne hun ikke overkomme at få strikket, for de var jo lange. Så var der en dame på Jægergaardsvej, som havde en maskine til at strikke strømper på, og de kostede ikke så forfærdeligt meget, så dér gik vi gerne hen fra skole og spurgte, om de var færdige. Vi arvede jo også tøj efter hinanden,

dengang smed man ikke noget væk. Vi var også fire piger, så det kunne nemt gå i arv. Drengene havde jo deres eget, de gik i knækorte bukser.

Vi gik i Sct. Knuds Skole, fordi vi er katolikker. Det var mine bedsteforældre også, på begge sider.

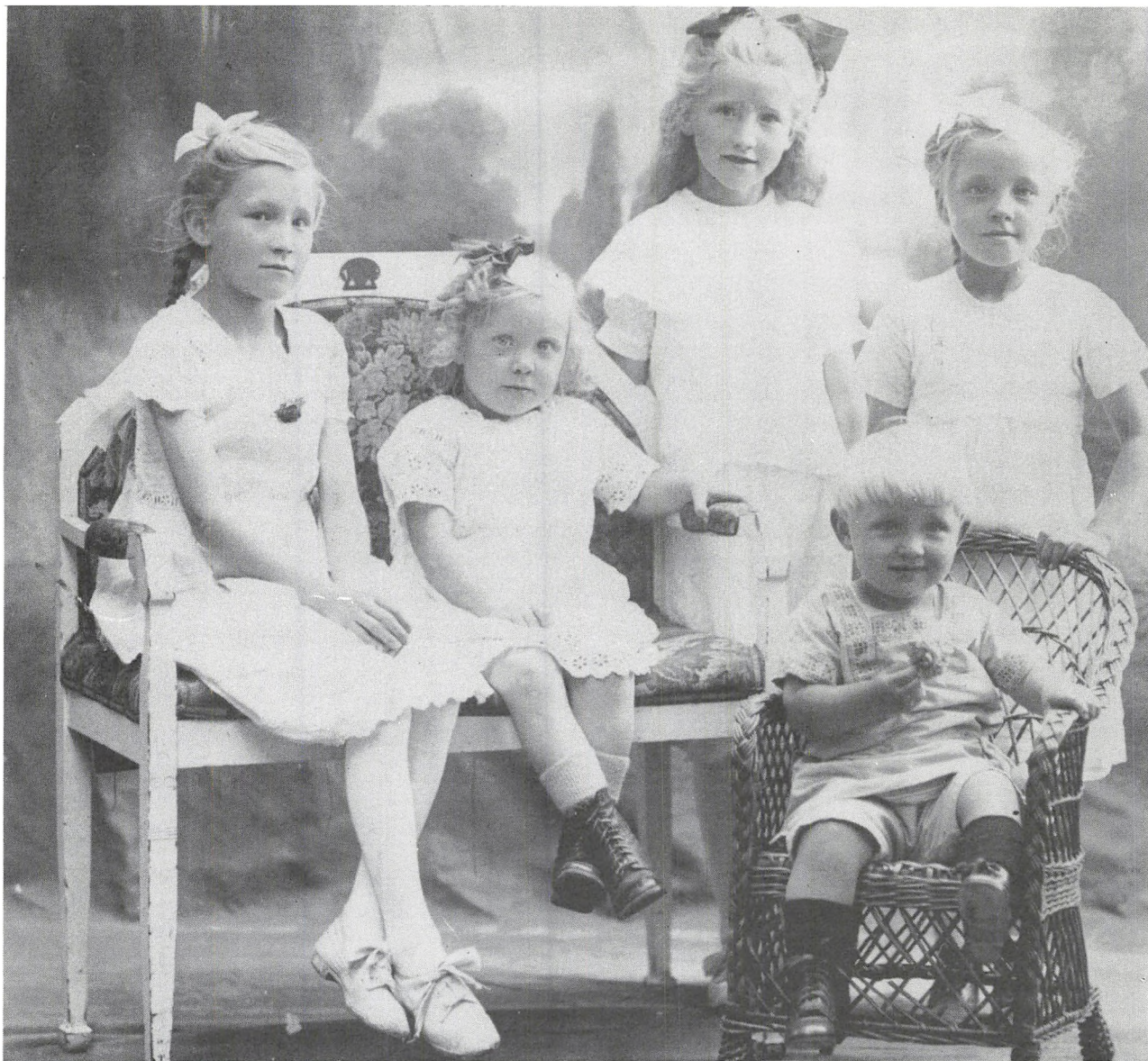
Hverdagene

Vi stod op kl. syv og blev vasket i køkkenet, mens mor smurte madpakker med pudder-sukker eller ost. Hun lavede også hakket æg og hakket røget sild sammen i en klap-sammen-mad, det holdt jeg meget af.

Så gik vi mod skolen, vi havde cirka tre kilometer. Om sommeren gik vi, men om vinteren havde vi kort til busserne.

Undervejs mødtes vi med et par af de andre, som skulle samme vej. På vejen var der nogle gamle træer og ved siderne var der grøfter med rønnebærtræer. En af drengene, August, kravlede op og plukkede klaser til os. Vi piger kunne ikke komme op i de træer - dengang gik piger jo ikke i lange bukser!

Vi kom hjem ved to-halvtre tiden, så spiste vi gerne varm mad; den havde mor sat i hækassen, køleskab eksisterede jo ikke dengang. Vi fik f.eks. vandgrød, som kom i en gryde og ned i kassen, der var ca. en halv meter lang og foret med sammenkrøllede aviser og en sæk halm i bunden. Så skulle vi vaske op, og det var gerne en komedie,

Her er hele børneflokket foreviget hos fotografen i Bruunsgade. Rosen, som min bror holder i hånden, havde han selv plukket i vores have og knugede den i hånden helt ind i Bruunsgade.

FOTO I PRIVATEJE

for den ene ville ikke vaske, og den anden ville ikke tørre. Opvasken blev dog overstået, og så gik vi ud og legede lidt, inden vi skulle ind at læse lektier.

Ude på gaden var der ikke fliser, det var grus og ler, så dér spillede vi "land" med en kniv, som man slår ned i et stykke jord, og så streger man over, og det var så ens land, og så skulle den anden tage det fra én. Vi spillede også bold og legede sanglege. For eksempel "Munken går i Enge" - den var forbudt i skolen, for munken går jo ikke i enge de lange sommerdage!

Religion

I mit hjem bad vi både morgenbøn, bordbøn, aftenbøn og Angulusbøn, en slags tide-bøn, kl.12 og kl.18. Begge mine forældre var katolsk aktive. Især min far var meget aktiv, han var jo også håndværker og kunne hjælpe med så meget. Han har flere gange repareret orglet i Vor Frue Kirke. (Katolsk Kirke)

Min mor var også aktiv. Der var i en forening, der hed Elisabeth Foreningen. De syede til fattige børn, der fik en pakke tøj ved juletid. Det blev syet på skolen, hvor der i stuen og på første og anden sal var systuer.

Pligter i hjemmet

Vi havde en barnepige, Karoline, der gik tur med os og barnevognen. Så kørte vi ned ad Dansgade, og nede for enden af den

var der en stor tømmerhandel, og til den anden side en bæk. Vi havde kaniner og skulle plukke græs, og under plukningen faldt min næstyngste søster i bækken. Hun havde en hvid kjole på, det havde vi næsten altid, og så et stort hvidt forklæde med en flæse. Hende og barnepigen måtte skifte tøj, da de kom hjem, for barnepigen havde jo været ude efter ungen! Karoline havde lange, sorte strømper på. Det var vist i 1917. Senere skulle vi ældre passe de små. Jeg husker, at engang mine forældre skulle til sølvbryllup, faldt min ældste søster i søvn, mens jeg sad stiv og strunk og passede på, til mine forældre kom hjem klokken 12.

Længere nede ad gaden boede en familie, der havde tvillingedrenge. Den ene dreng døde, jeg husker ikke af hvad, men moderen syntes, at når vi havde leget sammen, skulle vi også se ham en sidste gang. Det var en sommerdag, og vi kom ind i huset, der havde en stor, lukket veranda, og dér stod den lille kiste. Det var første gang, jeg så et dødt menneske, og jeg syntes, han så så sød ud.

Da jeg var lille, havde vi alle nogle pligter. De største af os skulle hente høvlspåner på savværket. Vi fik en sæk med, og på vinterdage lagde vi den på en slæde. Spånerne skulle bruges til at fyre under gruekedlen med, når mor havde storvask, dem var der hurtigt fut i. På sommerdage havde vi sækken på promenadevognen (barnevognen).

Vores dagligstue i 1916. En fotograf dame har stillet os op. Jeg sidder selv ved klaveret og er sur på min ældre søster. I baggrunden, ved gardinerne, forskellige træmalerier fra mine forældres ophold i Tyskland. Klaveret er fra Brdr. Caspersens Pianofabrik i Rosenkrantzgade. Lampen over bordet er en gammel petroleumslampe - nu med elektrisk lys.

FOTO I PRIVATEJE

Vi legede også nede på savværket, dér boede arbejderne med deres børn. Men det var nu ikke så tit, vi kom der, for vi skulle jo over landevejen.

Vi skulle også passe de små, når mor havde storvask. Tænk på alt det tøj, vi havde, og vasken foregik på vaskebræt med knofedt! Da jeg blev større, skulle jeg trække vridemaskinen. Det sidste hold skyllevand var med blåelse i, så det kunne blive pænt hvidt; derefter skulle det ud at hænge i haven.

Fra mor gik i vaskekælderens og til hun lagde tøjet i skuffen, gik der tre døgn. Først skulle tøjet sættes i blød, så skulle det ludkoges i gruekedlen, eller skiddenkoges, og så skulle det renkoges i flere hold vand.

Man havde store trækar med en spuns i den nederste ring i karret, så man kunne lukke vandet ud igen. Til sidst skulle tøjet gennem vridemaskinen.

Cykler og udflugter

Der var ikke nogen af os, der fik cykel, før vi var i konfirmationsalderen, men vi havde en faster, som havde en cykel, og hun kom sommetider ud til os. Jeg fik lov at prøve cyklen, men kunne ikke rigtig klare det, så jeg kørte lige ind i en tjørnehæk - jeg har mærker af det endnu.

Far cyklede altid. Mor fik det aldrig lært, selv om hendes far havde prøvet at lære hende det, men det var dengang, man ikke

havde frigear, så der skulle jo trædes både op og ned ad bakken. Hun fortalte, hvordan hendes lange kjole med kantebånd kom ind i cyklen, og at hendes far måtte hjælpe hende op af grøften, og de skulle helt til Langballe!

Som voksen syntes jeg, at hun skulle lære det. Så gik vi op på Vilhelm Bechsvej, dengang var den jo ikke så befærdet, og jeg skulle så løbe ved siden af hende, men der gik ikke ret mange meter, så måtte vi opgive det. Mor lærte aldrig at cykle.

Om søndagen var det meget brugt at tage i skoven. Med barnevogn travede vi helt ud til Ørnereden og Moesgård. Dengang kunne man få "vand-på-kande"; man havde selv kande og bønner med, og så kunne man få kogende vand på.

Til hverdag, når far kom hjem fra arbejde, skulle han gerne hvile sig lidt på divanen. Senere legede han og sang med os. Det gjorde mor også. Vi havde et bord i karnappen, hvor vi sad og hyggede os. Man tændte ikke lys, der skulle jo spares.

Et år op til jul skulle der tages et fotografi af vi fire store piger. Den mindste sad på mors skød, far stod op med sin lange pibe med porcelænshovedet, og min søster og jeg sad om et lille bord med byggeklodser. Min ældste søster skulle sætte den sidste klods på det slot, som var bygget - det var jeg sur over, og det kan man se på billedet! Vi havde vinrøde fløjlskjoler på, som var

meget, meget smukke. Så kom der en fotografdame. Hun stod inde i den anden stue med en bombe til at brænde af som blitz.

Da min ældste bror var født, gik vi til en fotograf inde i Århus, i Bruungsgade. Det var helt oppe under loftet.

Da vi var ganske små, havde vi en barnepige, Ane, der passede min søster og mig, når mine forældre skulle til sang i kirkekoeret og til gudstjenester. For det fik hun midagsmaden og 25 øre, og hvis det var om aftenen fulgte far hende hjem. Jeg har nok været fem-seks år, da Ane døde. Mor tog os med på kirkegården og viste os, hvor Ane var begravet. Den gamle kirkegård lå, hvor Parkallé er nu, mellem Banegårdsgade og Sønderallé, dér hvor rådhuset er nu. Der er mange af de gamle træer, der er bevaret endnu. De gamle gravsten, man ser på bagsiden af Banegårdsgade, det er resterne fra de gamle grave.

Hovedindgangen var på hjørnet af Frederikshallé og Sønderallé, lige over for kaseren. Noget af den gamle kirkegård er jo også bevaret, Jødekirkegården lige foran Musikhuset.

Vi færdedes meget i det kvarter, for vi gik jo i Sct. Knuds Skole, og når vi skulle til og fra skole og kirke, gik vi sommetider en lille runde bare for at komme ind i kirkegården, for der var altid stille og fredeligt.

Når vi cyklede med far ud på landet, skulle vi også gerne ind på en kirkegård.

Arbejdet som barnepige

Jeg ville egentlig gerne være snedker som min far. Vi havde en bekendt, som var nogle år ældre end mig, hun kom i snedkerlære og endte som arkitekt. Men jeg blev barnepige i stedet for. Jeg hjalp dog ofte min far med at holde skruetvinger og lignende...!

Da jeg var blevet konfirmeret, blev jeg barnepige hos en familie med tre børn. Jeg boede hjemme, men jeg skulle møde om morgenen og klæde dem på. De havde en husassistent. Når børnene var klædt på og havde fået morgenmad, skulle jeg gå en tur med dem. Den mindste blev hjemme. De to ældste har vel været tre og fem år.

De boede på hjørnet af Pontoppidansgade og Assensgade, og det var det yderste af byen dengang. Der var en stor mark foran til den ene side, og til den anden var der haver, der gik helt ned til Strandvejen.

Med hensyn til den mark husker jeg, at der kom en stor hestevogn med mange tæpper på. De blev lagt ud på grønsværen, og så gik de med svøber og slog på tæpperne. Derpå blev de vendt og banket igen, rullet sammen og kørt væk. Det har nok været et hotel eller et herskabshjem, der skulle have rensset deres tæpper. Man kunne også gøre det om vinteren, så blev de rensset i sneen, det blev de virkelig rene af.

Jeg læste også for børnene og mens de sov til middag, hjalp jeg kokkepigen. Jeg

gik hjem, når de skulle spise middag. Jeg tror, jeg fik 15 kr. om måneden.

De havde mere legetøj, end vi havde hjemme i Kongsvang. Her lavede min mor en skindkrop af nogle handsker, der blev stoppet ud med klude. Så blev der syet et porcelæns hoved på. Far lavede en dukkeseng til os. Det var det eneste legetøj, vi piger havde. Men min bror fik en hyphest juleaften. Han blev lidt forkælet, og fik lov til mere.

Mine søskende kaldte mig "Mutter Skrap"! Men jeg kunne ikke opdrage de børn, jeg passede, på samme måde som mine egne søskende.

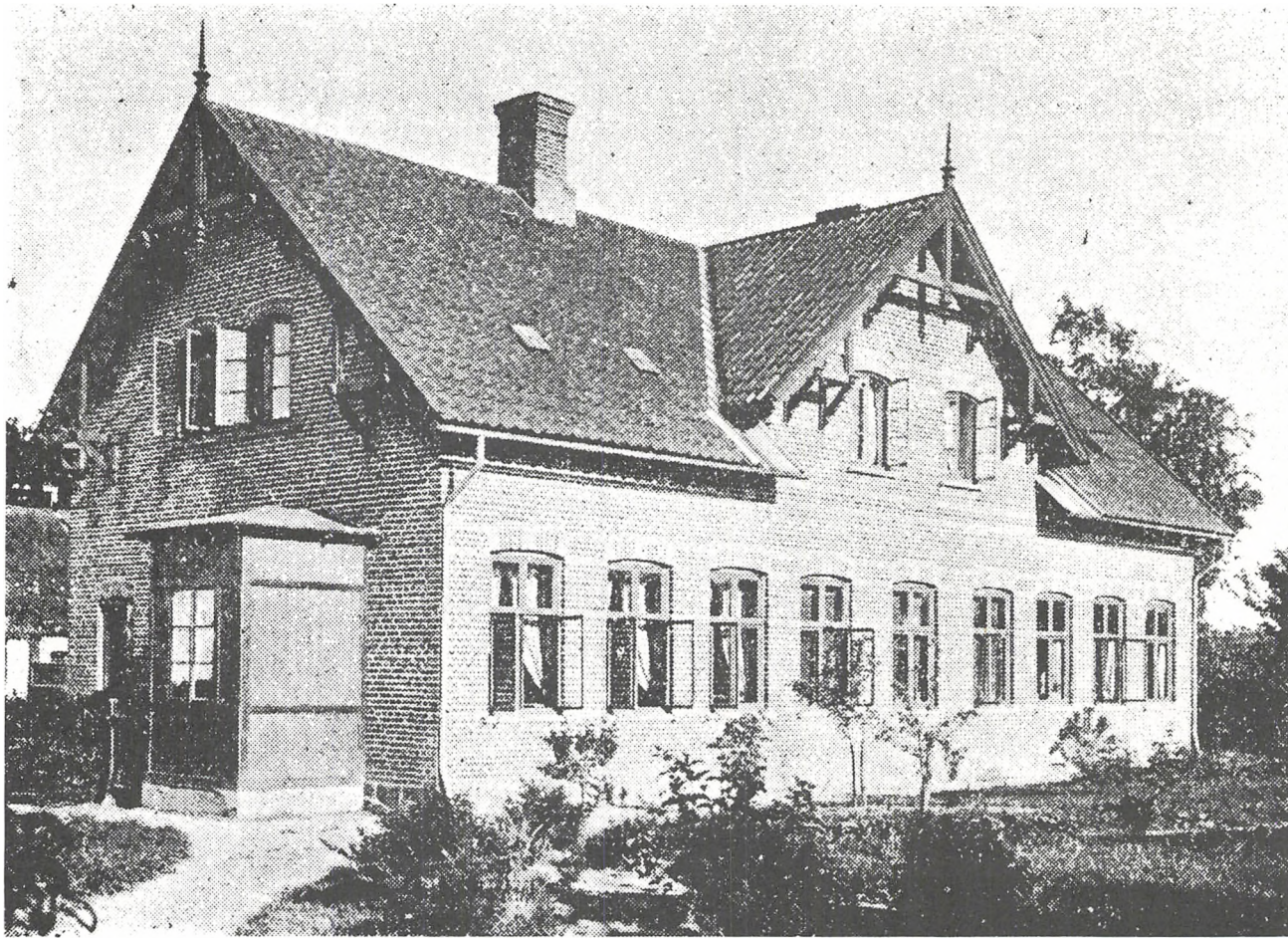
Familien, jeg arbejdede hos, flyttede, og jeg kom til en anden familie, som mine forældre kendte. Der var flere børn, fire piger og to drenge. Det var ikke langt fra

Botanisk Have, og dér gik jeg så hen med børnene. Der var gynger og legeplads, og væksthuset var der ikke endnu. Hos familien skulle jeg også vaske op og gøre lidt rent og pudse vinduer - de havde ingen husassistent.

I 1938 fik jeg plads i et "herskabeligt" hjem i København hos familien Dessau. Her kom mange fornemme gæster. Jeg kan huske, at der kom flere skuespillere fra Det Kongelige Teater, bl.a. Poul Reumert. Carl Brisson og Josefine Baker kom der også. Af og til dukkede der også medlemmer fra den kongelige familie op.

Jeg var senere hos andre familier i København, men vendte hjem til Kongsvang i 1950, da min far var blevet alvorligt syg.

BENT KEBLOVSZKI

"Sichars" hovedbygning, bygget i 1890. Den blev af en Århus-borger beskrevet som næsten herskabelig indrettet. Bygningen blev kaldt "Afdeling A".

FOTO FRA "SICHAR'S" BERETNING 1910

Tove Glud Rasmussen

Sichar i Viby - Nordens første kvindehjem

At Nordens første kvindehjem har været placeret i Viby er en oplysning, der kan få en lokalhistorisk interesseret Viby-borger til at spidse ører. Hvad ligger der bag? hvordan fungerede det? hvem boede der? - spørgsmålene vrirler frem.

Denne artikel vil søge at besvare i hvert tilfælde nogle af dem. For at begrænse beskrivelsen omfatter artiklen kun den tid, hvor Diakonissestiftelsen har ejet "Sichar". I 1921 blev bygningerne solgt til "Kvindehjælpen" i Århus, og navnet blev ændret til "Viby Optagelseshjem", i dag hedder det "Behandlingshjemmet Bøgholt" og optager 12-16 årige piger og drenge med problemer.

Baggrunden for kvindehjemmet skal søges i prostitutionen i Århus i 1800-tallet. Denne var legal med bordeller bl.a. på Frederiksbjerg i Annagade. I 1885 kom en ung diakonisse Marie Johanne Jensen til Århus Amtssygehus i bygningerne, hvor senere Sankt Annagade skole hørte til, og hvor der nu er beboerhus. Amtssygehuset (men ikke Annagade) lå på det tidspunkt i Viby kommune.

Den unge diakonisse kom til at føle det som et kald at søge at hjælpe kvinderne og få prostitutionen afskaffet, og det lykkedes i samarbejde med andre interesserede i 1888, men som søster Marie Johanne skriver i sine erindringer:

"Men hermed ophørte jo ikke elendigheden. Jeg mindes en aften, da jeg kom hjem fra sygebesøg hos plejeforeningens fattige, da var huset fuldt af sådanne kvinder. De var sendt til mig af politiet med den besked, at nu kunne de gå ned til søster og bede hende hjælpe dem; for hende kunne de takke for, at de nu var jaget ud af deres boliger".

For at gøre en lang historie kort blev der i 1889 oprettet et hjem for faldne kvinder ved Vesterbro Mølle uden for byen (på toppen af Mønsgade ved Den Gamle By). Hjemmet, der havde søster Marie Johanne som leder, var et såkaldt Magdaleneasyl og kunne i begyndelsen ikke huse mere end fire faldne kvinder. Sandsynligvis har søster Marie Johanne allerede fra starten kaldt det "Sichar", et navn, der stammer fra Det Nye Testamente, idet Jesus ved Sichars

Brønd talte med en kvinde, der var blevet skilt fra fem mænd og levede sammen med nr. seks uden at være gift med ham.

Hjemmet blev udvidet allerede i 1890; samarbejdet med Diakonissestiftelsen blev udbygget, og der kom flere diakonisser til. Hjemmet var dog stadig for lille, men Diakonissestiftelsen ønskede ikke en udvidelse i Århus, men at hjemmet blev forlagt til mere landlige forhold og samtidig omdannet til et kvindehjem efter tysk forbillede, d.v.s., at det foruden de faldne kvinder skulle huse "straffede, drikfældige, vagabonderende og umedgørlige" kvinder.

De fysiske rammer

I 1898 købte Diakonissestiftelsen gården Skovlund i Viby. I beretningerne fortælles det, at stuehuset næsten var blevet herskabeligt indrettet af en Århus-borger, der ville tilbringe sin sidste tid herude - måske var det boghandler True fra Århus, som står som forsikringstager i følge brandforsikringen. Sælgeren var gårdejer Knud Christensen. I dette hus, der blev kaldt bygning A, kom de yngste kvinder til at bo. I en af sidebygningerne, kaldt bygning B, blev der også indrettet beboelse, og her kom de ældre kvinder til at bo, mens en anden sidebygning blev indrettet til vaskeri, herom senere. I alt kunne der huses 20 kvinder. Selve gården blev drevet med bestyrer. I starten var der indrettet plads til ham og

hans medhjælp i en af sidebygningerne, men i år 1900 blev der opført en bestyrerbolig.

Hermed var byggeriet ikke slut. I 1901 blev der opført en ladebygning og bygning B blev omlavet, som det udtrykkes, og efterhånden blev der plads til 25 kvinder, men i 1907 foretoges det helt store byggeri. Der blev nu opført en helt ny statelig bygning, kaldt "Bakkely", som kom til at huse de drikfældige kvinder, som man vel ikke har syntes passede sammen med de, der havde en kriminel fortid, og bygningen blev indrettet således, at beboerne her fik hver sit værelse, hvad de øvrige ikke kan have haft.

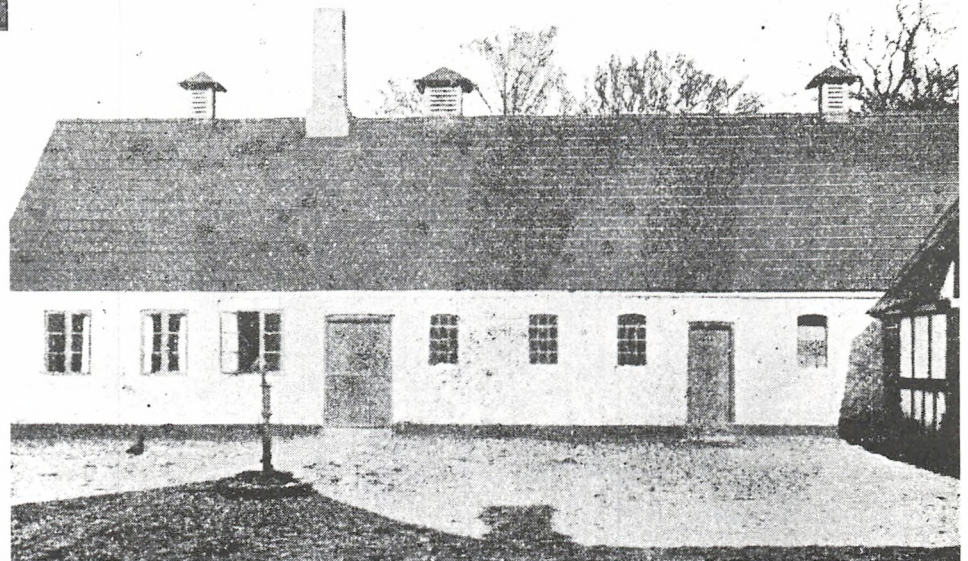
Bortset fra en udvidelse af køkkenet i afdeling A i 1912, var byggeriets tid forbi. Det var ikke fordi, der ikke var ønsker herom, tværtimod, allerede i 1910 lyder det i årsberetningen om afdeling B: "*Er der dog ikke en eller anden rig mand eller kvinde, der vil skænke "Sichar" en ny bygning til denne afdeling?*", men den rige person udeblev. I 1912 blev der hensat 1200 kr. som nettooverskud af et udsalg til et nyt hus for afdeling B, men i 1919 blev der brugt 1000 kr. heraf til istandsættelse af "Bakkely". Det er dog muligt, at afdeling B's beboere på det tidspunkt er flyttet til "Bakkely", for afdelingen for drikfældige kvinder blev lukket i 1917.

Om årsagen til lukningen forklarer beret-

Bygning B.

Vaskeriet.

Sidebygninger til hovedbygningen. Den ene blev indrettet til beboelse for de ældre kvinder og kaldt "Bygning B". I den anden var vaskeriet. I 1902 blev der installeret en speciel tørreindretning, hvor tøjet på "heste" blev skudt ind i tørrerummet.

FOTO FRA "SICHAR'S" BERETNING 1908.

ningen fra 1917, at tilgangen af patienter svigtede, og det forklares videre: *"Vi må vel sige, at det er en af de gode følger, krigen har haft"*.

Kvinderne

En folketælling viser, at der i 1898 kun boede seks kvinder på Sichar i Århus, og til disse seks var der tre diakonisser (ikke søster Marie Johanne, hun var i 1896 overgået til andet socialt arbejde i Århus). De seks kvinder (vi vil vel nærmere kalde dem piger) var i alderen 18-21 år bortset fra en, der var 24 år.

I Viby kan vi følge kvinderne i tre folketællinger, 1901, 1906 og 1911.

I 1901 boede der 17 kvinder på Sichar, de fleste, nemlig 11, var unge under 25 år. Alderen var, pointeres det i beretningerne, det eneste skel, man gjorde på det tidspunkt, idet de unge under 25 boede i afdeling A, mens de ældre boede i afdeling B. Af de unge i afdeling A var der to på kun 15 år og en på 16 år. I afdeling B var den ældste knap 50 år. Ud for hende og en mere er anført, at årsagen til opholdet var "drik", ellers er betegnelsen for kvinderne "forvildet pige", bortset fra to, hvor betegnelsen er "forsømt pige".

Hvor kom så kvinderne fra?

1901-folketællingen viser, at ikke mindre end 8 af de 17 kvinder kom fra København, og bortset fra tre kom de alle fra købstæder,

iøvrigt var ingen af de 17 fulgt med fra Århus. Det var derimod to af de fem diakonisser, heriblandt lederen Caroline Jacobsen.

Folketællingen 1901 fortæller også, at en pige kom fra Viborg Tugthus, mens en anden var sendt hertil af Københavns politi. Der var åbenbart især problemer med de piger, der blev sendt af politiet. I 1903 forklarer søster Caroline om beretningen fra 1902, at den ikke var særlig lys, *"men det var jo også et særlig dårligt år, hvor vi fik så mange sendt af politiet"*.

1906-folketællingen er ikke så oplysende som 1901-folketællingen. Der var også i 1906 17 kvinder, men aldersfordelingen var ændret, idet 10 var over 25 år, mens 7 var under. Den yngste var 16 år og den ældste 47. Der var nu seks diakonisser.

I 1907 blev, som ovenfor anført, "Bakkely" bygget med plads til 14 kvinder. Det skulle give et større antal beboere i 1911, og det er også tilfældet.

31 kvinder viser 1911-folketællingen. De 20 var over 25 år og heraf 14 over 35 år, men man kan nok ikke udlede, at det var de 14, der boede på "Bakkely", idet det jo var alkoholikere, der boede her. Af beboerne var fem over 50 år med den ældste på 55. Den yngste beboer var kun 13 år, den næst yngste 16 år. Iøvrigt er betegnelsen for de to yngste som for de fleste under 25 år "elev", mens de øvrige betegnes "patient".

Som i 1901 var København den største leverandør, idet 19 af de 31 var herfra, men ellers kom kvinderne - på nær fire - fra forskellige købstæder, kun to kom fra Århus.

At tallene på de tre optællingstidspunkter er så ens, er en tilfældighed. Oplysningerne i beretningerne viser svingninger fra år til år. Op til "Bakkely" blev bygget, svingede antallet mellem 17 og 25; fra 1907-14 svingede det mellem 30 og 36, mens der var et fald herefter for i 1919 at slutte med 17.

Fra hjemmets side ønskede man, at opholdet skulle vare et par år, men en enkelt var der meget længe. Sidsel Marie Jensen, der kom fra Borum, ankom i år 1900 som 30-årig, og var med i alle tre folketællinger. Hun har nok ikke været i stand til at klare sig selv, for i 1912 er der en sag om forsørgelsespligt for hende fra Borum-Lyngby kommune. Det afviser Viby sogneråd efter en erklæring fra Sichar, med den begrundelse, at hun aldrig har været ansat der.

Det var der derimod et par andre piger, der blev. Foruden otte diakonisser i 1911, var der to medhjælperinder; ud for sidstnævnte er det anført, at de kom i 1905. Det er dog kun den ene, der er med i folketællingen 1906. Iøvrigt var der en mere af patienterne, der boede på Sichar både i 1906 og 1911.

En arbejdsanstalt

"Kvindehjemmet vil yde tilflugt for arbejds-

og hjemløse kvinder, yngre og ældre, og vil ved arbejde, afpasset efter deres kræfter, og ved kærlig påvirkning søge at hjælpe dem til et nyt og godt liv".

Ovennævnte er første punkt i en oversigt over optagelsesbetingelserne aftrykt i beretningen for 1899, og som det ses, er "ved arbejde" fremhævet.

Samme beretning skriver følgende om dagens forløb:

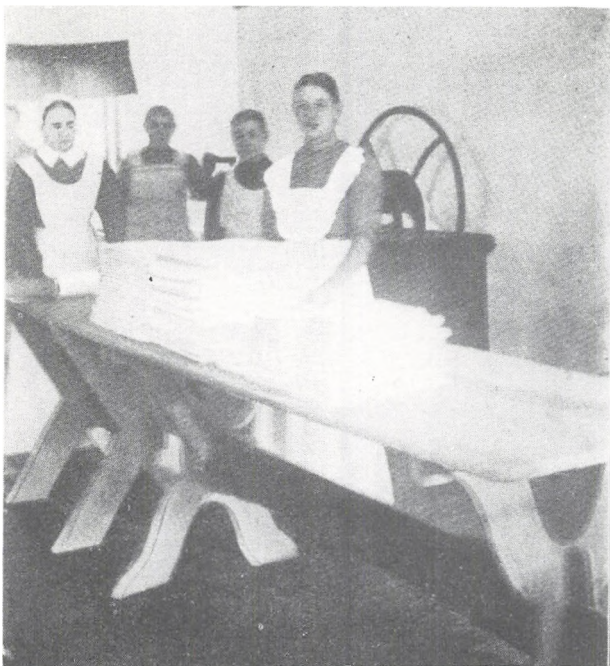
"Dagens gang falder omtrent således; Kl. 5 1/2 (om sommeren kl. 5) står man op. Den første halve time anvendes til påklædning m.m., hvorefter man, når morgenandagt er holdt og morgenmåltidet er indtaget, går til sit arbejde; dette afbrydes af frokost kl. 9, middag kl. 12, kaffe kl. 3 og aftensmad kl. 7; efter dette fritidsarbejde med højtlesning, spadseretur eller ophold i haven og skoven en times tid. Kl. 8 1/2 holdes aftenandagt, hvorefter alle begiver sig til ro."

Arbejdet foregik dels i vaskeriet, i køkkenet og med rengøring, og dels i arbejdsstuerne med håndarbejder. Om sommeren var der også en del arbejde i haven og på marken, og en enkelt pige malkede gårdens køer.

Ikke alt var dog arbejde. Det yngste hold fik lidt undervisning i skrivning, læsning m.m. Når de syede sække, læstes der danmarkshistorie for dem.

Kvinderne fik ikke løn, men

"Dels til opmuntring, dels til opøvelse i at

"Rullestuen" i afdeling B.

anvende penge fornuftigt, gives der hver af kvinderne månedlig en ubetydelig flidspræmie i penge; de ældre får den i form af en arbejdsprocent, de yngste som en flidsbelønning. Pengene gemmes af afdelingens søster og anvendes dels til anskaffelse af nødvendigt tøj, dels til frimærker, småforæring (julekort og lign.) indbyrdes eller til slægtninge."

I beretningen fra 1911 gives der en mere detaljeret beskrivelse af arbejdet. Artiklen er skrevet under overskriften "Et lille besøg".

"I vaskeriet er der travlt! Der vaskes og

koges, skylles og vrides, alt så vidt muligt i moderne maskiner. Vaskeriet er jo den store indtægtskilde og det sunde legemlige arbejde for de unge kvinder. To hold afløser hinanden: fra morgen til middag det ene, som så om eftermiddagen beskæftiges med håndarbejde, medens det hold, som tager fat efter middag, har været ved stuepigejerning om formiddagen, - og næste dag byttes så holdene. Ved engen er den solrige tørreplads, hvor der ikke falder kulstøv som i byerne; om vinteren bruges tørrestuen med tørreovn, for at vasken kan skaffes færdig i ugens løb; fra onsdag mid-

Strygestuen" i afdeling B.

dag til fredag aften stryges der og lørdag køres det rene, hvide tøj ind til byen."

Det er afdeling A og B, der her er omtalt, for om "Bakkely" hedder det, at dette er det stille hjem, hvor de fine håndarbejder bliver forarbejdede og det smukke linned syet, der ofte er bestilt som brudeudstyr mange steder fra. Undertiden snurrer to symaskiner, og kniplepindene slås rask på adskillige kniplepuder.

I beretningen for 1913 fortælles der mere om håndarbejderne i en artikel om udsalgene:

"Vi gør os megen flid, for at genstandene kan være gode, smukke og tillige nyttige. Vi syr forklæder i alle størrelser og faconer, nogle ganske tarvelige, andre fine med fransk, engelsk eller hedebo syning, pudevår med hardanger eller hæklet mellemværk, linned - også i forskellig størrelse -, kaffe- og theduge med tilsvarende servietter, lyseduge i kulørte og hvide - nogle med kniplinger om - damekraver, handskemapper, senge- og slumretæpper, sybords-tæpper, sengeforliggere, puder og skamler og mange småting. I Bakkelys værksted indrammes billeder og der udskæres lino-leum f. eks. terrinbrædter, lampebakker og fotografirammer."

Dagligdag og fest

Det meste af dagligdagen gik som ovenfor omtalt med arbejde bortset fra spisepauser.

Hvor lange de var fremgår ikke. Der var dog afbrydelser. Hver onsdag eftermiddag kom der en præst eller en missionær og holdt andagt. I 1898, da "Sichar" flyttede til Viby, var præsteembedet i Viby ledigt, og det blev ordnet sådan, at Vibypræsten som et led i tjenesten skulle betjene "Sichar" for et årligt vederlag på 300 kr.

Det var pastor Wolf, der fik embedet, men betjeningen af "Sichar" blev ikke nogen succes. Pastor Wolf var nemlig grundtvigianer og mild i sin forkyndelse, og søstrene tilhørte Indre Mission. En af søstrene, senere forstanderinde på Diakonissestiftelsen Alvilda Ræder, skal ifølge "Viby sogns historie" have bebrejdet pastor Wolf, at han ikke var hård og dømmende nok til de vildfarne piger på "Sichar", og det skal have været det, der fik ham til at søge fra Viby i 1905.

Hermed var den præstelige betjening forbi for Vibypræstens vedkommende. Først blev det Frederik Schepelern, der tilhørte Indre Mission, og hvis kone Ellen Schepelern var meget aktiv og var stifter af "Kvindehjælpen" i Århus. Han flyttede fra Århus i 1916, hvorefter Holmepræsten F.F.V. Nørballer, der ligeledes tilhørte Indre Mission, blev "Sichar"'s præst.

Søster Erika, der var på "Sichar" under 1. verdenskrig, har givet en god beskrivelse af livet på hjemmet, og hun nævner som en selvfølge kirkegangen om søndagen, men

Fra Kvindehjemmet "Sichar". Der er ingen nærmere forklaring, men det ses, at der i alt er 25 kvinder og medhjælperinder med de ældste forrest. Der er seks diakonisser (tre yderst til hver side), og desuden er formodentlig bestyrerparret og en ansat med (yderst til venstre). Bemærk sneen, og at det kun er bestyrerparret og den ansatte, der har overtøj på.

FOTO FRA DIAKONISSESTIFTELSENS ÅRSBERETNING 1916-17.

ikke hvilken kirke de søgte. Jens Juul skriver i sin beskrivelse af ejendommen, at de gamle i Viby vil mindes det trøstesløse syn, når en halv snes unge piger i umoderne triste kjoler med en søster i spidsen marcherede ned ad Ravnsbjergbakken for at komme i kirke om søndagen, vel underforstået Viby kirke.

Man får af ovenstående indtryk af en noget trist tilværelse for beboerne på "Sichar", men det giver søster Erikas beskrivelse ikke indtryk af. Hun fortæller bl.a.:

"Men hvor kunne arbejdet gå med sang og godt humør. Vaskedagen kunne de unge jo ikke synge, men når vi strøg, så gik det slag i slag.." og videre: *"Og så havde søster C en evne til at lave fest af alt, blot vi havde kørt brænde ind, så lavedes der fest.."*, og om specielle begivenheder: *"En af sommerens fornøjelser var jo også skovturen til Ørnereden med hestekøretøj, og vi har oplevet øsende regnvejr, men det satte ikke humøret ned, og så en tur til Ravnsbjerg vankede der også, det var vel nok en højtidssdag."* Unægtelig et noget andet indtryk end det, der fremgår af ovenstående.

At der også var problemer fremgår imidlertid også af søster Erikas beskrivelse. Hun fortæller, at der kunne være flugtforsøg, især når man gik til KFUK om aftenen og var klædt på, så var der en del, der forsøgte at forsvinde. Meningen var, at kvinderne skulle komme frivilligt til "Sichar", men som

søster Erika skriver: *"men sommetider tænkte jeg, at det var tvungen frivillighed"*.

Det, der her er omtalt, gjaldt de unge. Beboerne på Bakkely var som nævnt alkoholist eller morfinister, som kunne komme fra velstillede hjem. Det kunne være vanskeligt for dem at tilpasse sig det stille og rolige liv, der foregik her.

Livet efter "Sichar"

For beboerne på "Bakkely" gjaldt det om at komme ud af misbruget, og det betød, at kvinderne efter "Sichar"'s mening helst skulle blive der mindst et år. Ofte mente kvinderne sig afvænnede længe før de var det, og deres slægtninge troede det samme. Men ser man på statistikken ser det ud til, at de fleste boede her noget over et år.

For 1914 ser statistikken således ud: Beboere 1. januar: 12, optaget i årets løb: 11, rejst: 9. Pr. 31. december: 14. Af de 9 rejste de fire til deres hjem, en rejste til sit hjemsted, to blev indlagt på hospital og klinik og to kom i plads. Det fremgår, at man på "Sichar" søgte at følge kvinderne, og det oplyses om de fire, der rejste til deres hjem, at de to lige var kommet hjem, så dem kunne man ikke udtale sig om, en gik det godt og den sidste var faldet tilbage. Omtalen følges desværre ikke op i 1915, men da er tilgangen til "Bakkely" stoppet, idet det nævnes, at der kun har været nogle få patienter.

"Bakkely", bygget i 1907. Her boede de drikfældige kvinder.

FOTO FRA "SICHAR'S" ÅRSBERETNING 1910.

Vagner Nielsen (født 11.9 1913)

Barndomserindringer fra Viby

Viby var i min barndom en landsby på 2-3.000 mennesker, og jeg har på fornemmelsen, at vi kendte og kom hinanden ved.

Kongevej - der ligesom de andre veje i byen var jordveje - var byens midtpunkt med sideveje som Kirkevej, Skolevej, Horsensvej, Nordbyvej og Vestergårdsvej.

Rundt om Kongevej var kun marker fra de omkringliggende gårde - bl.a. Rasmus Rasmussen, Karl Jakobsen, Rasmus Pedersen og Peder Sørensen for at nævne nogle af de største gårdejere.

Gårdejer Rasmussens marker løb på begge sider af Kongevej. Skellet mod øst var en ret stor bæk, der løb under jernbanen ned langs marken til Afholdshotellets gård, hvor den drejede hen ad Kongevej.

Jeg husker især den bæk, for nede ved Afholdshotellets gård var vandet stemmet op, for at havejere her omkring kunne bruge vandet. Det var på den tid, jeg var ved at lære at cykle og havde lånt min mors cykel - jeg væltede på hovedet i bækken, hvorefter jeg drivvåd løb grædende hjem.

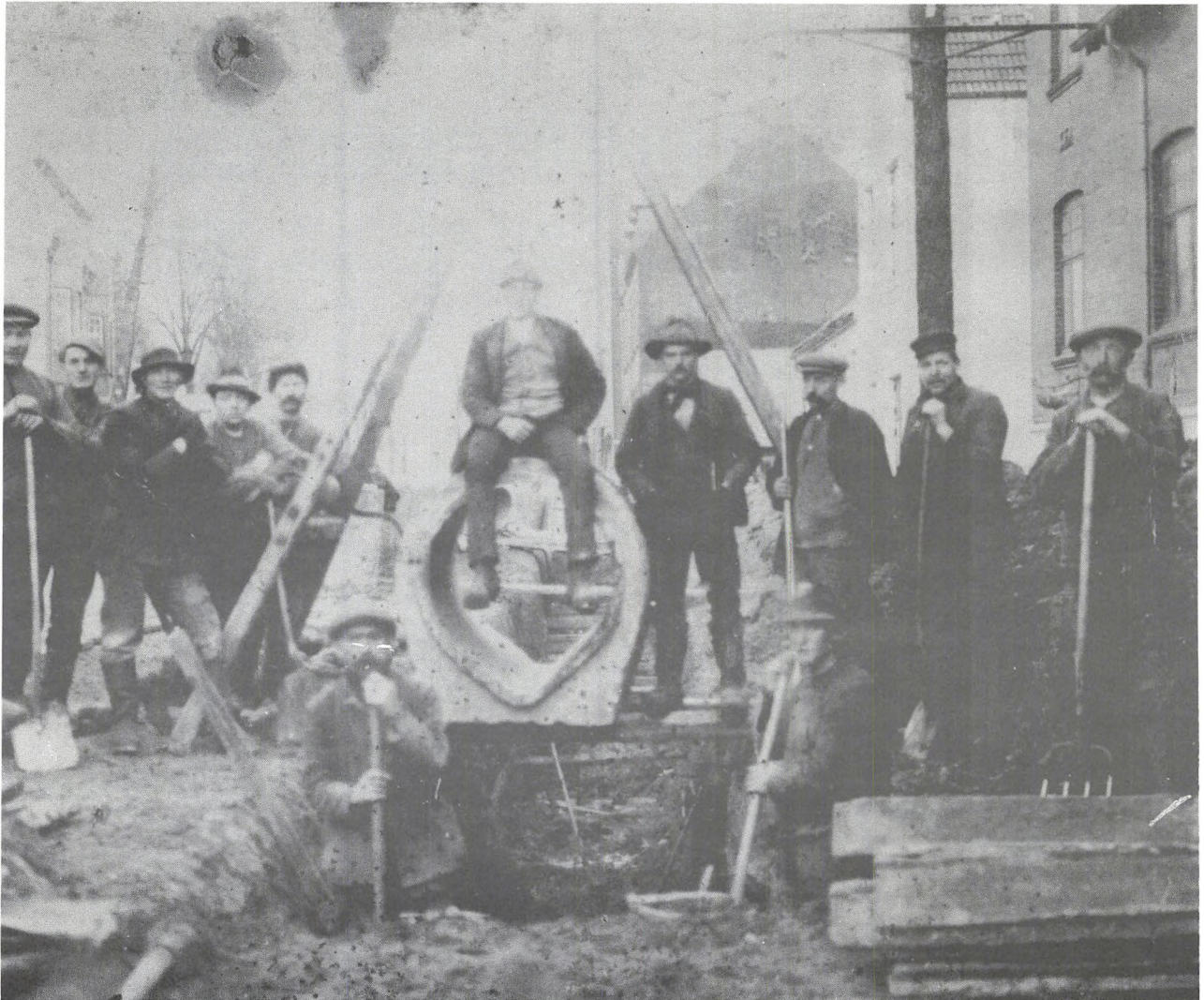
Mod vest gik gårdejer Rasmussens marker til Stenkildevej. Rasmussen var en rar mand. De familier, der boede i nærheden,

fik besked om, at når høsten var i hus, måtte vi samle resterne af rugaksene. Vi tog aksene med hjem i gården, hvor vi boede, og ved hjælp af en primus og en gammel stegepande blev rugen ristet, malet i en kaffemølle og derefter brugt som kaffe.

I året 1919 var kommunen i gang med et nyt kloakeringsanlæg, og vi kan se på billedet (side 34), at den før omtalte bæk løb langs husene på Kongevej. Vi boede da på 1. sal i en 2 værelses lejlighed - Kongevej 33. Min mor fik en forespørgsel, om hun kunne starte et pensionat for arbejderne beskæftiget ved kloakeringsanlægget, og det sagde hun ja til. Jeg husker, at da der var flest pensionærer, var der 22 på fuld-kost. Hvordan mine forældre kunne magte det, husker jeg ikke. Vi havde også nogle få pensionærer fra FDB's fabrikker, bl.a. en fransk sæbemester, som vi jo ikke kunne tale med, men mad fik han altså.

Om vinteren løb vi børn på skøjter omme på præstegårdens mark og nede i Nordby på branddammen.

Viby havde en gammel brandsprøjte, der stod hos smeden på Nordbyvej, og ved brand kimede kirkeklokkerne, og folk kom

Bækken (til højre i billedet) bliver i 1919 ført i rør ved "Kea", Kongevej 20. Bemærk, at alt sker ved håndkraft.

FOTO I PRIVATEJE

til og deltog i slukningsarbejdet. Først i 1923-27 blev brandvæsenet mere effektivt, idet man købte en ny sprøjte, som brandmændene måtte drive med håndkraft.

Brandsprøjten var på hjul og hestetrukket, og jeg har flere gange set vognmand Sørensen, Nordbyvej komme løbende med sit hestespand op til brandhuset. Nogle gange fulgte jeg bagefter på cykel for at se brandslukningen.

I 1924 blev der bygget et brandhus ved Viby Skole.

Min far var i 1922 blevet brandmand, og det gav familien mange oplevelser. Min far

Søren Nielsen (Vagner Nielsens far) i fuldt brandudstyr i 1930.

FOTO I PRIVATEJE

fik udleveret følgende udstyr: Hjelm, jakke, bælte, redningsnor og økse. Ved brand blev der ringet til brandmændene, og da vi ikke havde telefon, var det naboen, der vækkede os, hvis det var om natten, og så deltog hele familien, for det drejede sig om at få min far af sted til brandhuset hurtigst muligt.

1927 blev der oprettet overenskomst med Falck i Århus. Brandmændene i Viby arbejdede så sammen med Falck, der havde motorsprøjter, bl.a. ved branden på FDB's rebfabrik i 1938. Senere overtog Falck hele slukningsarbejdet i Viby kommune.

FDB's fabrikker, der var startet i 1906 med reb-, kemisk/teknisk-, sæbe- og sennepsfabrik, fortsatte med at bygge margarinefabrik i 1912-13. Det satte gang i udviklingen i Viby med vejbygning omkring fabrikken, og på de små veje i Terp - bl.a. Hørvej, Kløvervej og Bækvej - byggedes adskillige huse beboet af personale fra fabrikkerne. Mine forældre købte bl.a. hus på Hørvej i 1914 for den formidable sum af 4.500 kr.!!!

For min familie blev fabrikkerne en god arbejdsplads. Min far var ansat på Senneps- og Sæbefabrikken som arbejdsmand fra 1912-50, min mor på margarinefabrikken 1924-1935 og jeg som kontormand og senere lagerforvalter på Rebfabrikken fra 1935-1979. Min yngste søster som laborant på Sæbefabrikken fra 1950-1991, min datter i feriejob på Margarine- og Sæbefabrik-

ken i 1957-58, og min søn blev udlært maskinarbejder på værkstedet, før han begyndte sit lærerstudie.

Der blev efterhånden et stort personale på fabrikkerne og dette gav vækst i forretningslivet og også foreningslivet i Viby.

Socialdemokratisk Forbund var stiftet og fik stor medlemstilgang, og malermester Jørgensen fik startet De unges Idræt, hvor han især tog sig af fodbold - det blev senere til Viby Idrætsforening i 1918. Der blev oprettet et orkester i D.U.I., og jeg husker, når de spillede i det lille anlæg på Bjørnbaksvej, hvor statuen af Bjørnbak stod.

En af de store oplevelser for vi børn var Grundlovsdag. Da startede et orkester fra Viby med faner i spidsen og gik til Høskoven, hvor familierne med deres madkurve bænkedede sig i skoven. Kroejer Sørensen havde en stor gryde over bål, så vi kunne få varm vand på kande, ligesom han solgte øl og sodavand.

På Enghavevej, Viby Terp boede gårdejer og konsulent Fr.Voigt, som sammen med folk fra byen startede Viby Brugsforening i 1910. Vi var mange, der blev medlem, og jeg husker fra første verdenskrig, at vi havde rationeringsmærker, således som vi også fik det under anden verdenskrig.

Mine forældre havde Kontrabog nr. 152, det vil sige, at når vi handlede, blev det vi købte indført i bogen - vi betalte så hver ugedag, når lønnen blev udbetalt.

Af andre store virksomheder i Viby skal nævnes Træskofabrikken, som kørte nogle år og derefter først fabrikerede trævarer til landbrugsmaskiner og senere blev emballagefabrik.

Krigen gjorde, at vi var to familier, der i 1920-21 gravede tørv omkring Rugholm i Viby. Der blev gravet et stort hul i engen, og mændene skiftedes til med fødderne at ælte jorden, derefter læsse trillebøren med mulden og køre den hen til nogle træforme, hvori de så lavede 24 tørv ad gangen. Det var et hårdt job, men vi havde mad og saf-

Familien (Vagner) Nielsen holder pause i tørvgravningen ca. 1942.

FOTO I PRIVATEJE

tevand med, så vi børn tog det som en fornøjelsestur.

Min familie - far, mor, søskende og svogre - lavede også tørv på Rugholm i 1939-45 under anden verdenskrig.

Nede ved Åen, der løb fra Brabrand sø og ud i Århus havn, havde vi et sted, hvor vi i flere år badede, men midt i tyverne skete en badeulykke, der kostede to drenge livet. Det var en båd, som kæntrede, og to af drengene kunne ikke svømme, men en af de ældre drenge, Ejnar Jensen, reddede først den ene ind til bredden, men da han ville redde den anden, var kræfterne opbrugte. I skolen samlede vi ind til gravsten, og på Ejnar Jensens stod: "Da pligten bød det, da gav du livet, og større gave har ingen givet".

I Nordby fandtes en del gårde, bl.a. Rasmus Petersen, Nordbygaard, Abildgaard og gartner Bocks gartneri. Bag disse gårde mod Rugholm havde Viby Idrætsforening sin første fodboldbane på en græsmark. Her blev spillet fodbold, til Idrætsforeningen flyttede op på Præstegårdens marker - den nuværende kirkegård.

På den anden side af jernbanen fandtes fattiggården og længere mod øst Fredensgården. Familien Sloth ejede gården og avlede bl.a. ærter, og her kunne raske drenge og piger tjene en skilling, når ærterne skulle plukkes.

I årene 1915-16 blev noget af kommu-

Familien Niensens kolonihave midt i 1920'erne. Æbletræet bag ved havegangen står stadig i parken ved Borgvold
FOTO I PRIVATEJE

nens jord udstykket til kolonihaver - det er den jord, der i dag udgør Parken ved alderdomshjemmet Borgvold. Det var arbejderne på FDB's Fabrikker, der havde søgt kommunen om jord. Min familie fik en dejlig kolonihave, og i løbet af nogle år havde min far anskaffet lysthus og hønsehus på grunden.

Der blev startet en haveforening, hvor min far i mange år var formand. Møderne blev holdt i lysthuset, hvor min mor serverede kaffe til bestyrelsen.

Bag lysthuset byggede min far et skur, hvor vi efter første verdenskrig havde to

Kongevej 1954. Kongevej 33 til højre i billedet.

FOTO: VIBY LOKALHISTORISKE SAMLING

geder gående, som min mor malkede, mælken blev brugt i husholdningen. I haven blev avlet tidens grøntsager, frugttræer blev plantet, og et af havens træer kan forøvrigt stadig ses i Parken. Om sommeren skulle der bruges vand til haverne, det klarede man fra bækken, der kom fra Bækvej, Viby Terp. Bækken løb under jernbanen ned langs Kongsgårdsvej og drejede hen bag alderdomshjemmet og ned i søen i Parken.

Foreningslivet trivedes godt i tyverne. Borgerforeningen var for vi børn stedet, hvor jeg særligt husker juletræsfesterne med nisser og poser med juleknas. Da Borgerforeningen sluttede, overtog Idrætsforeningen juletræsfesterne, og det var noget, medlemmerne så hen til med glæde. Der blev opført små tableauer og nissemanden var en af foreningens egne - "fodbold Berg" - der gjorde det glimrende. Idrætsforeningen afholdt også revy en gang om året med medlemmer som aktører, bl.a. ekviperingshandler Guldberg fra "Den blå Butik".

Der fandtes også Håndværkerforeningen og Grandelavet, som landmændene oprettede. Der var liv i byen, befolkningstallet steg støt, og landsbypræget forsvandt.

KONGEVEJ

Kongevej var en god hande­lsgade med mange butikker, og alt var koncentreret her omkring. Vi begynder ved jernbanen i Kongsvang, her blev Viby Gasværk opført,

og jeg kom der ofte med en kammerat, hvis far var ansat der, for os drenge var det spændende. Derefter fulgte i rækkefølge:

Karl Jakobsens hus (hed Ashøj)

Bogholder Mogens Jensens hus. Mogens Jensen var med i oprettelsen af Viby Sogns Sygekasse og blev kasserer. Vi betalte kontingent på hans bopæl, men senere fik han en opkræver, der aldrig hed andet end "sygekasse Madsen" - en pragtfuld type med et snakketøj uden lige.

Derefter fulgte en grusgrav ud mod Stenkildevvej samt nogle byggegrunde, to mindre huse.

Doktor Christensens hus.

Frøken Rasmussens hus.

Gårdejer Rasmussens ejendom.

Viby Elværk, hvor H.P. Christoffersen var bestyrer. Familien havde to drenge, Poul og Harald. Jeg kom ofte i hjemmet, og jeg husker, at Christoffersen kørte i en mærkelig trehjulet bil.

Nr. 37: En stor ejendom med barberforretning og senere skræddermester Svanhede.

Nr. 35: Dobbelt hvidt hus, hvor jeg særligt husker møllebygger Stampe, der havde værksted i gården. Senere kom ostehandler Petersen.

Nr. 33: Stor ejendom - 2 butikker.

Trikotageforretning og cigarforretning. Senere isenkram og mejeriudsalg. Her boede min familie på 1. sal i ca. 14 år. Familien Svanhede ejede ejendommen.

Nr. 31: Hanne Skov ejede et hvidt hus i en meget stor have med mange frugttræer.

Nr. 29: Et lille rødt hus, hvor Niels og Marie Knudsen boede.

Nr. 27: Fru bagermester Nielsen havde bygget en stor ejendom, hvor der var telefoncentral på 1. sal og tre butikker i stuen. Den lille Cafe, Grøntforretning, Viby Sogns Sygekasse.

Nr. 25: Bagerforretning Fru Nielsen, senere Borgkvist og bagermester Olsen.

Nr. 23: Karetmager Jensen Smed.

Nr. 21: Smedemester Sørensen.

Nr. 19: Stor ejendom - 3 butikker.

Brødudsalg fru Jensen - sadelmager Petersen og i kælderen legetøj v/familienValbak. Mellem nr.17 og 19 en port, der havde forbindelse til en sti (Kærlighedsstien), som førte op til tre små villaer.

Nr.17: Stor ejendom - 2 butikker.

Slagtermester Steger og barber Kaltoft Sørensen.

Nr. 15: Stor ejendom - 2 butikker. Skomager Sørensen, manufakturhandler Jensen. Mellem nr. 13 og 15 gik en vej op til to ejendomme kaldet Solvang.

Nr. 13: Købmand Henning Sørensen.

Nr. 11: Hjørneejendom. Fødevarerforretning - slikforretning Jespersen - senere gartner Kjær.

Så kom Nordbyvej og på modsatte hjørne:

Nr. 9: En lille rød ejendom med Viby Taxa - Ric. Mortensen og Anton Haugaard.

Nr. 7: Stor ejendom - 3 butikker.

Manufakturhandler Kaj Nielsen, mælkehandler Jensen (senere Viby Farvehandel), købmand Andersen.

Nr. 5: Stor ejendom - 2 butikker.

Barberforretning Kessel - købmand.

Nr. 3: Hvid ejendom.

I kælder mælkehandler Vinther - snedkermester Mikkelsen. Værksted i gården, senere cykelhandler Bjerregaard.

Nr. 1: Malermester Poulsen. En butik - cigarhandel.

Og i forlængelse heraf:

VESTER KONGEVEJ:

Nr. 2-4: Købmand Nørgaard.

Nr. 6-8: Dobbelt ejendom - vognmand Hansen, gasværksopkræver Pedersen.

Nr. 10-12: Snedkermester Kock.

Derefter var der enge og marker.

På den anden side af Kongevej:

Nr. 30: Afholdshotellet med restaurant i stuen og på 1. sal balsal, som blev meget brugt. I mine drengeår havde murermester Gjerrild søndagsskole, hvor vi var mange, der deltog. Danselærer Jørgensen havde danseskole. De hvide drenge, der hver fastelavn havde været rundt ved gårdene og i byen for at synge fastelavn ind, holdt fastelavnsfest dér for byens unge.

Nr. 28: Rummer i dag Vibholm Modetøj. Havde i mine drengeår to butikker i kælderen - barber og manufakturforretning. I går-

den havde smedem. Andreasen værksted.
Nr. 26: Glarm. Dalsgaards ejendom havde i mange år ingen butikker, senere åbnedes en slikbutik af familien Overgaard, der i en periode havde grøntforretning i nr. 27.

Nr. 24: Farvehandleren.

I 1919/20 var her et lille hvidt hus, hvor bækken løb foran, og for at komme ind i huset skulle en lille bro passeres. Her boede blikkenslageren, og på selve hjørnet havde snedkermester Vendelboe værksted. På modsatte hjørne lå et dobbelt hvidt hus kun til beboelse (tidligere beskrevet i min beretning om Kirkevej).

Nr. 22: Skræddermester Christensen boede i det næste hus med forretning. Det var senere dér, Birkefeldt åbnede sin frugt- og grøntforretning.

Nr. 20: Huset hed "Kea". Der var beboelse og senere i kælderen sportsforretning.

Nr. 18: Viby Brugsforening var startet i 1910 med uddeler Brandt som leder. Mine forældre blev medlemmer i 1913.

Nr.16: Forsamlingshuset (kaldet Kroen) i Viby er et kapitel for sig. Kroejer Sørensen, der også var træskomand, ledede kroen med fast hånd. Byens foreninger holdt til her med møder og fester. Danselærer Egdø havde mange elever, der skulle lære de vanskelige dansetrin.

En morsom ting skal nævnes: Ude i kroens gård fandtes en krocketbane, hvor byens honoratiorens mødtes flere aftener om ugen.

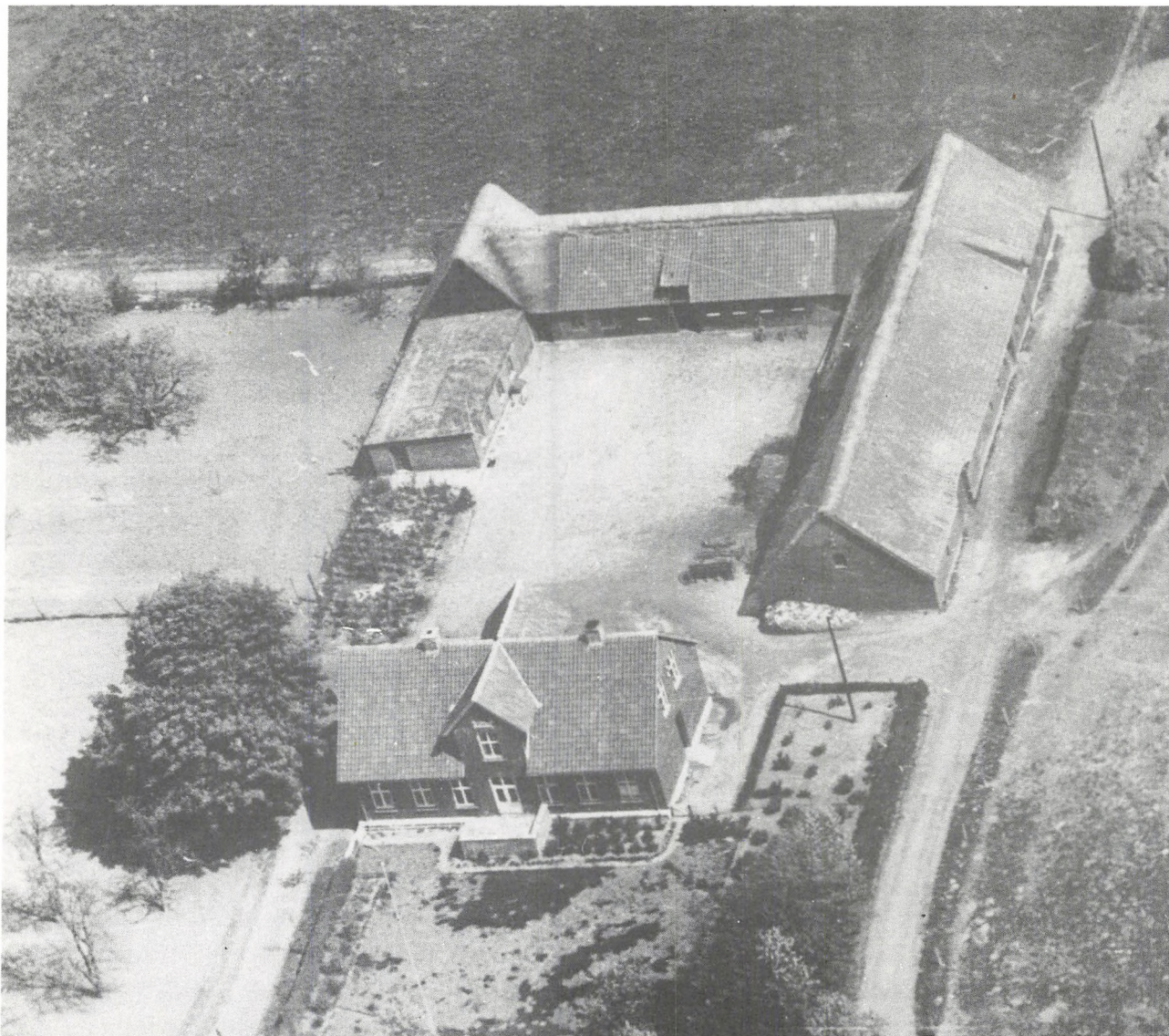
Jeg nævner dem, jeg kan huske: Uddeler Brandt, købmand Nørgaard, købmand Henning Sørensen, politiassistent Andersen, mekaniker Hørlyck m. fl.

På hjørnet af skolevej, hvor nu Den danske Bank ligger, var der mark, og det skete nogle gange om året, at et telt blev rejst, og det kristne budskab blev forkyndt. Efter banken havde Isenkræmmer Thor en stor forretning med alt indenfor faget. Efter Thors død åbnede Lønskov en herreekviperingsforretning her

Nr. 4: I den næste ejendom var der i en periode 3 butikker, hvor mælkeh. Vinther havde udsalg, barber Halvor Nielsen og Tattol Sæbeudsalg. Senere blev ejendommen moderniseret. Sadelmager og møbelpolstrer Heine Rasmussen har sin forretning dér.

Nr. 2: I denne ejendom var der boghandel og legetøjsforretning med fru Kyed som indehaver. Mekaniker Christensen overtog senere ejendommen, der i gården havde et stort baghus. Her havde Christensen værksted og biludlejning, og på 1. sal startede i sin tid Lystagers Lynlåsfabrik
Murermester Gjerrild opførte en ejendom i samme område, hvor der var søndags-skole. Under anden verdenskrig blev bygningen brugt af Viby skole.

Dette var nogle af mine erindringer. I dag er Viby vokset sig stor - og det er en helt anden historie.

Rudolfsgaard, set fra nord. Sylvest Jensen 1948. Der findes intet billede af Rudolfsgaard, som den så ud i Christen Mogensens tid. På billedet ses gården efter det nye stuehus blev bygget i 1912 og efter kostalden mod øst (venstre) var nedrevet. Christen Mogensens nyanlagte have lå lige vest (til højre) for gården, hvor han fjernede en høj med store sten og opfyldte en lergrav.

Bente Klercke Rasmussen

4000 læs sten

Den 8. oktober 1831 blev Niels Dideriksen, ejeren af Rudolfgaard, og bondepigen Kirsten Ovesdatter gift i Viby Kirke. Det var hans andet ægteskab. Hans første kone var død 78 år gammel i marts samme år, og selv om han efterhånden var blevet 61 år, giftede han sig nu igen både fordi, der skulle være en kone til at klare husholdningen, og fordi han ikke havde nogle børn til en gang at overtage gården.

Det var ellers ved at være sidste udkald for Kirsten Ovesdatter, hvis hun skulle have børn, for hun var allerede 41 år, men det lykkedes. Tre år efter, de blev gift, nedkom Kirsten Ovesdatter med det længe ventede barn, men ak! Barnet var uden liv, selv om jordemoderen brugte både salmiakspiritus og badning for at kalde det til live.

Elleve år gik, og både Niels Dideriksen og Kirsten Ovesdatter var efterhånden blevet plaget af gigt, og det blev, selv om de havde tjenestefolk, sværere og sværere for dem at få passet gården. De besluttede derfor at adoptere Kirsten Ovesdatters nevø, Christen Mogensen fra Nordbygaard i Viby. I adoptionsansøgningen til kongen angav de som begrundelse for ansøgningen bare,

at Niels Dideriksen hverken havde sønner eller stedsønner.

Et par år efter at adoptionen var gået i orden, oprettede de et nyt testamente, der bestemte, at Rudolfgaard med bygninger, marker, besætning og inventar efter deres død skulle tilhøre Christen Mogensen. Til gengæld skulle Christen Mogensen udbetale 2400 rigsdaler til deres arvinger efter en nøje bestemt fordeling af, hvem der skulle have hvor meget.

Fem dage efter at testamentet var blevet tinglæst den 20. juli 1848, døde Niels Dideriksen 77 år gammel af alderdom og gigt, og den 13. december samme år døde Kirsten Ovesdatter 59 år gammel ligeledes af gigt, og Rudolfgaard tilhørte nu Christen Mogensen.

Christen Mogensens barndom

Christen Mogensen blev født den 25. juni 1824 som ældste søn af Mogens Ovesen og Mette Marie Christensdatter. Han havde en storesøster og fik senere fire brødre.

Han voksede op på forældrenes gård, Nordbygaard, der lå i Viby Nord, og han har sikkert som alle andre bondebørn på

den tid taget del i arbejdet på gården i en meget tidlig alder. Hvor meget kontakt han har haft med fasteren og onklen på Rudolfsgaard, fortæller kilderne intet om, men han kan som barn have arbejdet som vogterdreng for dem.

Han ser ikke ud til at have udvist stor interesse for skolearbejdet, idet han ved sin konfirmation i 1839 står som nummer 3 af 4, og hans kundskab og opførelse betegnes kun som god. Det var almindeligt, at de unge kom ud at tjene efter konfirmationen,

men hvorvidt Christen Mogensen også var ude at tjene hos fremmede vides ikke. Både i 1840 og 1845 boede han hos forældrene, og han har sikkert udført en tjenestekarls arbejde på deres gård.

Christen Mogensen på Rudolfsgaard

Efter Niels Dideriksen og Kirstens Ovesdatters død arvede Christen Mogensen, 24 år gammel, Rudolfsgaard, men han måtte først betale det, de øvrige arvinger skulle have ifølge testamentet og skiftets omkost-

Stenrydning engang i 18-hundredtallet. Efter akvarel af Rasmus Christiansen. Tilhører Tune Landboskole.

ninger. Det beløb sig til knap 2600 rigsdaler. Til sammenligning kan nævnes, at en dagløn var på under en rigsdaler, og en stud kostede mellem 36 og 55 rigsdaler, så det var mange penge, Christen Mogensen pludselig skulle lægge på bordet.

Skiftet viser, at Christen Mogensen havde pengene, men det fortæller intet om, hvor han havde dem fra. Af tingbogen fremgår det, at han optog lån i Rudolfgaard på 1300 rigsdaler, altså halvdelen af beløbet, og noget kan han have arvet efter moderen, der også døde i 1848. Den mulighed, at han skulle have sparet resten op ved at tjene som tjenestekarl, virker helt usandsynlig.

Som nævnt skal der på en gård helst være en kone til at klare husholdningen, og allerede inden skiftet var overstået, havde Christen Mogensen giftet sig med en kun 20-årig gårdmandsdatter fra Viby, Gjertrud Andersdatter. Hun gik som en god bondekone straks i gang med at få en række børn, idet den første datter blev født kun to måneder efter vielsen, og senere fik de 9 børn mere, hvoraf det ene dog døde som spæd.

Der var nok at se til for en ung kone på Rudolfgaard, for ud over den hastigt voksende familie var der i 1850 fem tjenestefolk, der skulle have mad hver dag, og al maden skulle forarbejdes fra bunden hjemme på gården. Senere gik antallet af tjenestefolk ned, men der var i 1870 almindeligvis 13 til bords hver dag.

Selve gården var firlænget med bindingsværk og stråtag. Stuehuset indeholdt ud over opholdsrummene bryggers med bageovn og køkken med åbent ildsted. De øvrige bygninger var laden og staldene.

Besætningen bestod i 1856 af fire arbejdsheste, nogle føl og plage, 12-13 malkekøer med 5-6 kalve og 15-20 får med lam. Herudover har der sikkert været høns og grise. Jorden blev drevet med kobbeldrift, hvilket vil sige, at markerne blev inddelt i kobler, hvorimellem afgrøderne gik på skift. På Rudolfgaard blev der dyrket rug, byg, ærter og havre med kløver.

Hverken gårdens bygninger, besætningen eller afgrøderne får Christen Mogensen til at adskille sig fra andre gårdmænd på samme tid, men han var nu ikke nogen helt almindelig landmand, for han gjorde en helt usædvanlig indsats for at forbedre sin jord.

Markernes beskaffenhed

Da Christen Mogensen overtog Rudolfgaard, var jorden forlængst udskiftet, d.v.s., jorden lå samlet, og gården var som en af de første i Viby flyttet ud på marken, men der var endnu intet gjort for at forbedre markerne, så de gav et bedre udbytte.

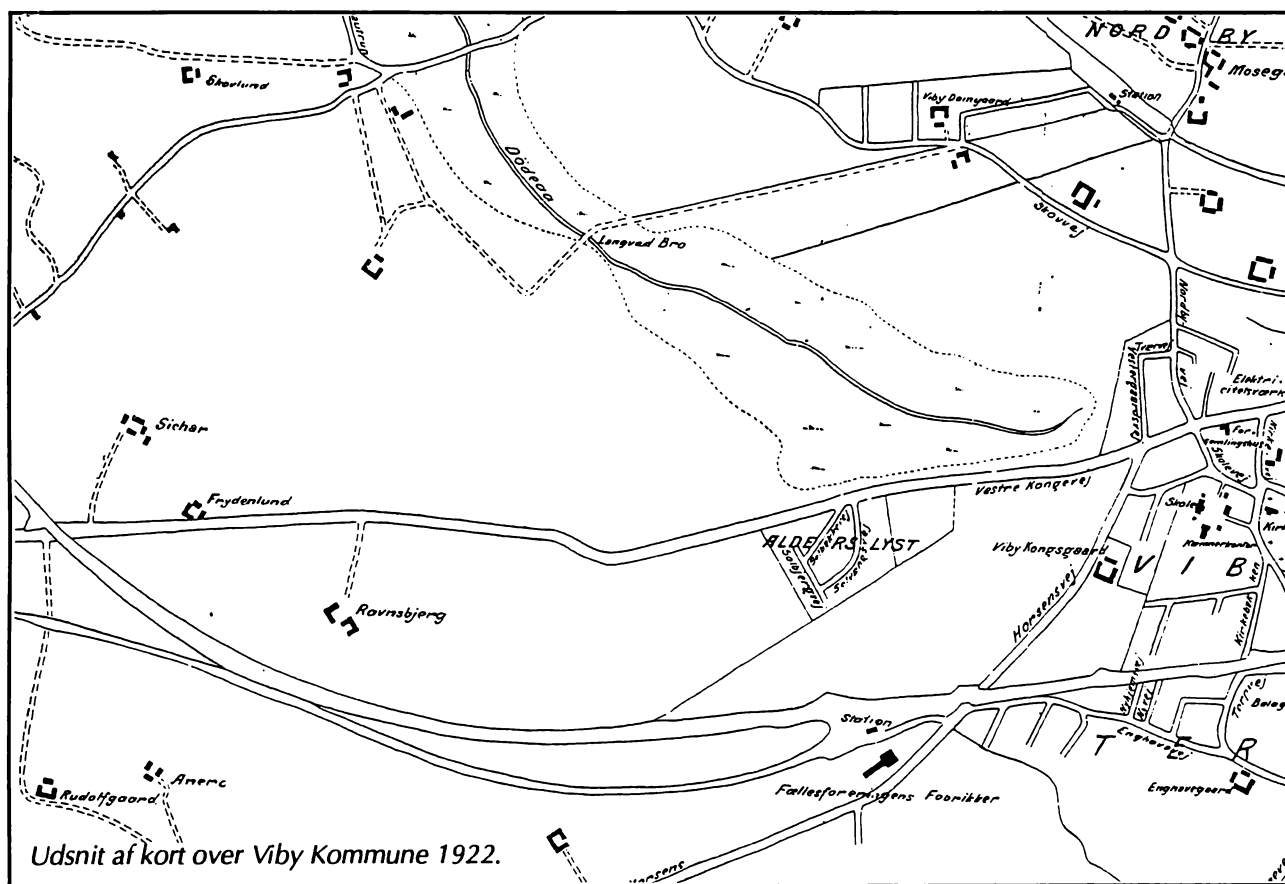
Godsejer Ingerslev på Marselisborg har beskrevet, hvordan Rudolfgaards marker så ud ved Christen Mogensens overtagelse af gården: "Dens areal består i en samlet lod

på 50-60 tdr. land, der næsten alt er af god beskaffenhed, men var så opfyldt med store og små sten, så fuld af sure kærhuller med større eller mindre væld og så overløben med elle-, espe- og tjørnebuske, at der så at sige ikke var en eneste regelmæssig ager, og da en betydelig englod i byens almindelige eng, som ved udskiftningen var gården tillagt, alt for mange år tilbage var bortsolgt,

var gården i hans formands tid i en dårlig forfatning".

Christen Mogensens bedrift

Syv år efter at Christen Mogensens havde overtaget gården, havde han fået styr på sin jord. Han havde anlagt en eng på knap to tønder land på et stykke jord, der før var bevokset af ellebuske og fyldt af huller med

sten. Med en engmesters hjælp (han skulle have 150 rigsdaler pr. tønde land) havde han jævnet arealet og anlagt overdækkede stengrøfter, så arealet kunne blive overrislet af vandet og vandet ført væk bagefter.

Han anlagde en stor have på et sted, hvor der var en lergrav og en høj fuld af store sten (formodentlig en gravhøj). Han fjernede højen, fyldte lergraven op og indhegnede haven med stendiger.

De 20 større og mindre kærhuller, der var på marken, udgravede han, og han fik vandet til i stengrøfter at løbe ned til engen. I alt anlagde han ca. 430 m grøfter, der var indrettet, så der kunne pløjes over dem. Til bare at fylde et af hullerne brugte han over 800 læs (formentlig vognlæs) jord foruden mange større og mindre sten.

Sidst men ikke mindst rensede han markerne for mere end 4000 læs sten, som dels blev brugt til ca. 150 m stendiger og til stengrøfterne. Resten af stenene blev bl.a. leveret til den nye landevej mellem Skanderborg og Århus.

Dette store arbejde foretog Christen Mogensens og hans tjenestekarle med håndkraft. Der var ingen store maskiner til at hjælpe, derimod måtte han klare sig med sine heste og vogne, der havde svært ved at køre på de våde marker.

Denne bedrift var så usædvanlig, at gods-ejer Ingerslev på Marselisborg syntes, at den skulle belønnes, og han indsendte der-

for en beskrivelse af alt det, som Christen Mogensens havde gjort ved sine marker, til det kongelige danske Landhusholdnings-selskab. Landhusholdningsselskabet ud-delte nemlig hvert år belønninger og under-støttelser for udvist landboflid, og selskabet fandt, at Christen Mogensens indsats "kunne vel kvalificere sig til et sølvbæger og mu-ligen en hæderlig omtale i årsberetningen".

Christen Mogensens fik således et sølvbæ-ger af tredje klasse og ca. 1 1/2 side i selska-bets årsberetning, hvor der blev givet en kort beskrivelse af, hvad han havde udrettet.

Andre gøremål

At Christen Mogensens også havde andre interesser end driften af sin gård, ser man bl.a. ved, at han i 1856 altså mens han var stærkt optaget af at forbedre sin jord var med ved rekonstruktionen af Viby Grandelav. Grandelavet havde fra gammel tid ad-ministreret Vibys gadejord og smedje og ansat smeden. Sogneforstanderskabet havde overtaget administrationen af vejene, men der var nu behov for, at der blev holdt et vågent øje med smeden. Initiativtageren til rekonstruktionen var den kendte Vibylærer Lars Bjørnbak. Det vides ikke, hvor aktivt Christen Mogensens tog del i Grandelavets virksomhed, og det ser ikke ud til, at han har haft nogle tillidshverv.

Den 27. december 1864 valgtes Christen Mogensens til Sogneforstanderskabet, og

han var medlem indtil 1870. I denne periode blev sogneforstanderskaberne omdannet til sogneråd, og for Vibys vedkommende skete der det, at sognet blev adskilt fra Tiset sogn og fik sit eget selvstændige sogneråd. I sognerådet var Christen Mogensen med til at træffe beslutninger om fattig-, skole- og vejforhold samt om andre forhold af lokal interesse.

Afslutning

Sideløbende med disse aktiviteter opdrog Christen Mogensen og Gjertrud Andersdatter deres ni overlevende børn, hvoraf den ældste søn Niels Diderik var opkaldt efter Niels Dideriksen. De kunne bl.a. glæde sig over, at alle børnene på nær en søn fik gode karakterer ved deres konfirmation.

Christen Mogensens børn havde også bedre mulighed for uddannelse end faderen, idet Viby højere Landboskole var begyndt sin virksomhed, og dette tilbud benyttede i hvert fald den ældste søn sig af, idet han gik på skolen i ikke mindre end fire vintre.

Kun 58 år gammel døde Christen Mogensen i 1882 efter længere tids svaghed og fem ugers sygeleje. Hans enke Gjertrud Andersdatter beholdt gården, som den ældste søn forpagtede. Hun kunne glæde sig over, at børnene kom godt i vej. Ved hendes død i 1896 var den ene søn gårdejer i Holme, de to andre forpagtere i Viby og fire af de

seks døtre var gift med gårdmænd, en datter var gift med en arbejdsmand i København, og den yngste datter var endnu ugift.

Den ældste søn Niels Diderik Christensen overtog gården, men efter hans død i 1911 gled den ud af familiens eje, og efterhånden som byen er vokset, er gården helt forsvundet.

Navnet Rudolfgaard eksisterer endnu i et vejnavn, men på Christen Mogensens fint istandgjorte marker findes nu Viby Industri-kvarter. Vi må håbe, at entreprenørerne, der anlagde industrikvarteret, var glade for, at Christen Mogensen havde rensset området for sten og drænet det

KILDER OG LITTERATUR:

Kirkebøger og folketællinger for Viby Sogn, Skifter, skøder, testamenter og brandtaksationer for Ning Herred.

Adoptionssagen i Rigsarkivet.

Landhusholdningsselskabets arkiv.

Ejlif Salomonsen: En bondeslægt i Viby. Årsskrift 1992. Udg. Viby lokalhistoriske Forening.

August f. Schmidt og Poul Rasmussen: Viby Sogns Historie I+II.

Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre.

Pengeenheder, priser og lønninger i Danmark i 350 år 1640-1989)

Valdemar Pedersen

Et kapitel otte hus...

Jeg tilbragte en tiårig periode af min barndom i Viby, nærmere betegnet i Nordby på Nordbygaard, som min far købte i 1925.

Den ligger på hjørnet, hvor motorvejen nu ender i Viby Ringvej.

Nordbyvej, der gik fra Kongevej og endte ved Nordbygaard, hedder i dag Viby Ringvej.

Vi flyttede til Viby i 1927, og jeg startede i Viby Skole den 1. april 1927, hvor jeg begyndte i 3. klasse. Jeg kan tydeligt huske, at jeg blev skrevet ind af overlærer Andreasen, og at jeg fik Asger Halskov til klasselærer, men han søgte og kom til Rosenvangskolen, da den blev indviet og taget i brug.

Jeg måtte gå to år i 7. klasse, fordi jeg for at kunne komme ud til april skulle være fyldt 14 år inden 1. juli, og jeg havde fødselsdag i november. 8. klasse havde man ikke i Viby dengang.

Jeg sluttede min skolegang den 1. april 1933 og blev konfirmeret den 9. april ved pastor Granild. Samme år kom jeg i lære hos tømrermester Thorvald Pedersen i Saralyst. Han boede og havde værksted på Enghavevej, som nu hedder Olaf Rudesvej, for Højbjerg og Saralyst måtte også forandre

gadenavne ligesom Viby, da der var mange veje af samme navn, hvilket også gælder Åbyhøj.

Jeg blev udlært som tømrer og boede i Århus, hvor jeg blev gift under krigen i 1943 og boede i en kvistlejlighed på Frederiksbjerg. Vi fik to drenge, men den yngste fik bronkitis, og vores læge rådede os til at tænke på at flytte uden for byen og eventuelt købe en grund, hvor vi senere kunne få hus på.

Vi begyndte så at studere avisernes annoncer med byggegrunde. Det var i 1946, og Viby Kommune havde købt et areal vest for Fredensgaarden af ejeren, Sloth. Dér blev vejene Fredensgaardsvej, Poul Slothsvej, Neptunvej, Junovej og Venusvej anlagt.

Gennem mine daglige cykelture i 1930'erne mellem Nordby og Saralyst til min læreplads fik jeg kendskab til området i Fredensvang. Jeg cyklede ad Terp Skovvej; hvor der dengang kun var vandtårnet og nogle enkelte villaer i den østlige ende. Rosenvangsallé endte blindt i Terp Skovvej, der hvor nu Fredensvang Runddel er.

De store marker på sydsiden af vejen tilhørte Fredensgaarden. Da vi i 1946 var ude

Havehuset på Junovej, foråret 1949.

at se på grund, var Rosenvangsallé ført igennem helt til Højbjerg. Vi endte oppe på Junovej, hvor vi bestemte os for at købe en grund.

Vi henvendte os til kommunens repræsentant, Hakon Kristensen, som forestod salget af grundene. Den grund, vi købte, var på 2200 kvadratalen og kostede 1 krone pr. kvadratalen med 10 % i udbetaling. Det fik vi med nød og næppe skrabet sammen; lønnen var jo ikke så stor dengang, jeg fik 1,30 kr. i timen.

Næsten alle grundene var solgt, og skure og lysthuse var begyndt at skyde op. Vejene var ikke anlagt, da vi købte, og der var kun nødtørftigt kørt noget grus på.

Vi købte som nævnt i juli 1946, og hen på efteråret fik jeg pløjet grunden af min broder og fik plantet hække, nogle frugttræer og buske. Om foråret gik vi i gang med at gøre klar til at så urtefrø, lægge kartofler og plante jordbærplanter. Der var ikke lagt vand i vejen, så vi hentede vand til det, der skulle vandes langt oppe ad Fredensgaardsvej, på hjørnet af Boikenvej, hvor der var en brønd med pumpe.

På trods af materialemangel på det tidspunkt fik jeg et lille skur stillet op, så vi derinde kunne koge vand på primusapparatet til kaffe. Det var meget primitivt, men vi havde det dejligt og hyggede os derude, hvor vi efterhånden tilbragte megen tid hver sommer.

Skuret blev udvidet et par gange med et lille køkken og køjerum, så vi kunne overnatte, når vi havde lyst. Sådan gik nogle år, og så først i 50'erne kom der forslag fra regeringen om billige statslån med kommunegaranti op til 90 %.

I 1953 vedtog Viby Sogneråd, at området skulle byggemodnes, så der kunne bygges på grundene. Vi besluttede så at forsøge at få et lille hus opført. Jeg kontaktede arkitekt Riis Vestergaard, som efter at have været ude at se grunden lavede en tegning til et 70 kvadratmeter stort hus med fuld kælder og udnyttet tagetage.

I efteråret 1953 blev tegning og ansøgning sendt til kommunen, og i februar kom byggetilladelse fra kommuneingeniør J. K. Hansen.

Jeg havde indhentet tilbud på såvel murerarbejde, VVS og elinstallation. Der var forskellige regler for byggeri med statslåne, som var delt op i kapitel 6 og 8 huse.

Ved kapitel 8 måtte håndværkerpriserne ikke overstige 48.000 kroner, og det var sådan et, vi fik opført, da vi havde tre børn. Vi kunne derfor gøre loftetagen færdig med soveværelse, 2 børneværelser og badeværelse. Jeg udførte selv tømrer- og snedkerarbejdet, for pengene var det småt med, da lønnen ikke var ret stor, og vi skulle spare, hvor vi kunne.

Jeg spurgte murermesteren, om han ville give et nedslag i tilbuddet, hvis vi selv gra-

vede ud til kælderens og stillede forskalling op til støbning af soklen. Det ville han godt, så ville han nedsætte tilbuddet med 300 kr ...! Det fik vi for at grave grunden ud til fuld kælder. Det tog os 14 dage. Jeg havde gemt nogle feriedage til det formål, og de skulle bruges inden den første april, så vi begyndte i marts måned.

Vi flyttede ind i huset i oktober måned 1954 - hvilken herlighed det var at bo i eget hus, og børnene var glade for at få deres egne værelser.

Vi havde, indtil vi begyndte at bygge, haft hus nummer 17, men i Viby har man altid været lidt overtroisk fra gammel tid, og Viby bruger altså ikke nummer 13, så vi kom til at bo i nummer 19.

8 år senere, i januar måned 1962, sendte jeg ansøgning og tegning ind til teknisk forvaltning om opførelse af en garage. Det blev afslået. Jeg kunne kun få tilladelse til opførelsen, hvis jeg kunne dokumentere, at den skulle bruges til erhvervsmæssigt formål, og det kunne jeg ikke.

To måneder senere sendte jeg til samme sted tegning og ansøgning ind om opførelse af en vinterhave på 17 kvadratmeter i forbindelse med huset, og det blev bevilget. I løbet af en måned kom der byggetilladelse underskrevet af H. Arnum.

Sådan var restriktionerne og reglerne for byggeri i 1962.

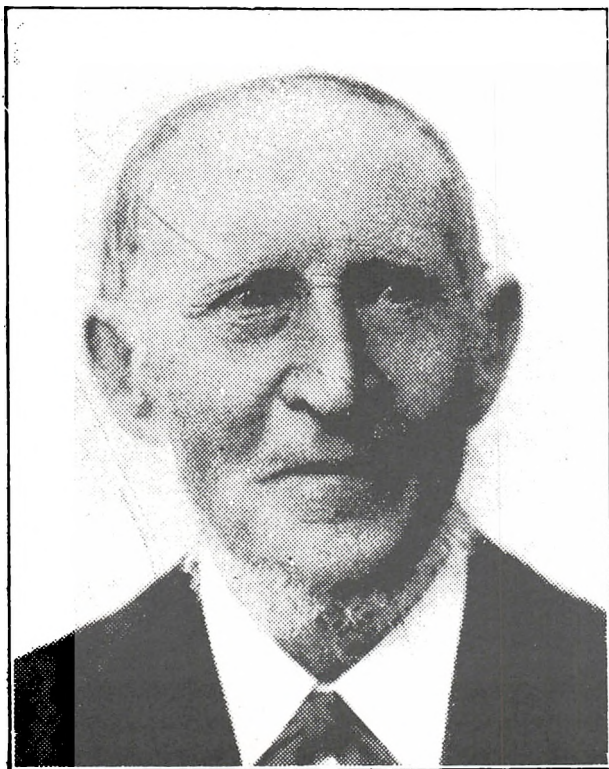

Valdemar Pedersen på Junovej, foråret 1949.

Tove Glud Rasmussen

Gartner M. Jensen, Skovdal

Det gode ved byvandring er, at man herigennem får kontakt med mennesker, som kan give oplysninger af forskellig art. Således kom der til byvandringen i Skovdals-

Mads Jensen.

FOTO FRA DANSKE GARTNERIVIRKSOMHEDER III:
SINDSSYGEHOSPITALET VED AARHUS.

kvarteret en dame, der viste sig at være oldebarn af gartner Carl Jensens far, Mads Jensen, og hun sendte os efterfølgende et avisudklip fra Århus Stiftstidende fra 1902 om Mads Jensen i anledning af hans 80 års dag. Artiklen giver et godt indtryk af Mads Jensen og Skovdal og skal derfor gengives her (med moderne retskrivning):

"Ovenstående bringer vi billedet af gartner M. Jensen, Skovdal, som i dag fylder 80 år.

Jensen fødtes i Skanderborg den 1. februar 1822, og efter at være konfirmeret kom han i gartnerlære hos en af de mest bekendte gartnere i Århus, E. Chr. Jensen, ved Frederiksport. Under hans kyndige vejledning blev M. Jensen sat grundigt ind i alle gartneriets mysterier, og af disse er det navnlig haveanlæg og træplantning, som han udmærkede sig i.

Et af de første rigtig store arbejder, som Jensen udførte, var anlægget af haven ved Sindssygeanstalten, men der har han også sat sig et minde, som vil leve i mangfoldige år. Jensen var i mange år anstaltens faste gartner.

Det er nu på det aller nærmeste 50 år

siden, at Sindssygeanstaltens have anlagdes, men siden da har Jensen anlagt mange store haver ved herregårde rundt i landet, og han vandt snart navn som en af Danmarks første anlægsgartnere. Han er født med en "lykkelig hånd", så alt, hvad han planter, gror på det frodigste.

I 1874 købte han "Skovdal", som den gang lå hen i en ret sørgelig tilstand, nærmest kun rig på ukrudt og følfødder. Til disse sidste har Jensen altid nærret et glø-

dende had, og det var ham en sand fryd at gå løs på dem og besejre dem. Nu står "Skovdal" med sin berømte planteskole som et sejrsmærke for Jensen.

Han afstod i 1886 ejendommen og planteskolen til sønnen, C. Jensen, som har fortsat trofast i faderens spor. Selv byggede gamle Jensen sig en villa blandt sine træer, hvor han endnu bor.

Den gamle havemand er trods sin høje alder endnu så rask og rørig som en yng-

Skovdal ca. 1900. Aftægtsbolig for Carl Jensens forældre.

FOTO: VIBY LOKALHISTORISKE SAMLING

ling. Han er en ivrig og sikker jæger, og endnu sidste jul nedlagde han nok så smukt sin julehare. Desuden driver han med lyst og held jagten på mårer og ildere, ligesom han har anlagt en rig fiskepark.

I 1872 erhvervede han sig redningsmedaljen ved at redde to mennesker fra at drukne. Fire snedkersvende var roede ud på bugten i en båd; denne kæntrede og to af de unge mennesker druknede, medens de to andre som sagt blev reddet af Jensen.

Den 3. september vil Jensen kunne fejre sit guldbryllup, og da fru Jensen til trods for sine 81 år er lige så rask og rørig som sin mand, er der godt håb om, at det elskværdige gamle ægtepar vil opleve endnu mange årsdag for deres bryllup. De har tre børn, nemlig sønnen, C. Jensen, som har "Skovdal", og to døtre, som er gift med konsul C.v.d.Hude og med mølleeejer Mejer, Marie Mølle."

Skovdal ca. 1900. Stuehus med Carl Jensen og formentlig hans mor og kone. FOTO: VIBY LOKALHISTORISKE SAMLING

De udstillede fotos studeredes ivrigt af de mange besøgende i bibliotekssalen den 20.-21. november.

Beretning fra Viby lokalhistoriske Forening 1993/94

Sidste års beretning i årsskriftet var skrevet i september måned. Det er denne beretning også, og den kommer således til at omfatte et års aktivitet.

Det sidste arrangement i 1993 var en udstilling i bibliotekssalen den 20.-21. november. Udstillingen blev til i samarbejde med Viby lokalhistoriske Samling og var et meget stort arbejde med mange mennesker involveret. Det var derfor en stor glæde, at over 800 mennesker kom og så udstillingen, og så har vi endda hørt mange, der efterfølgende kom og beklagede, at udstillingen varede så kort, og at de ikke kunne komme den week-end.

Op til udstillingen fik vi lavet dobbelte brevkort med Viby-motiver, som vi endnu sælger for 5 kr. pr. stk. og 8 for 35 kr. (incl. kuverter).

Hvorfor ikke bruge et brevkort med et gammelt Vibymotiv, når der skal sendes en lykønskning?

Det næste arrangement var generalforsamlingen, der blev holdt den 2. februar, og i forbindelse hermed var der dels opsat en planchevæg med billeder om Lystagers fabrikker, som Samlingen netop havde

modtaget, og dels viste Verner Dalsgaard lysbilleder for de 72 fremmødte med udgangspunkt i jernbanen og lavede lidt sjov med "Hvor var det nu, det var".

Foråret kom til at byde på to arrangementer. Vi prøvede denne gang noget nyt, nemlig en bustur den 23. april til yderkanten af Viby (Viby Mark). Det var nødvendigt med både tilmelding og betaling (40 kr.), og vi var spændte på, hvor stor interesse, der var for turen. Interessen viste sig desværre at være begrænset, idet kun 35 tilmeldte sig, dog nok til at turen kunne gennemføres.

Der skulle imidlertid vise sig andre problemer. Bussen kom for sent, og da den kom, viste det sig, at højtaleren var i stykker. Vi måtte derfor starte med at få bussen skiftet, og nu opstod der nye problemer, idet den nye bus var for høj til at komme under jernbanen ved Bøgeskovhøvej. Her ved blev ruten ændret, men Ejliif Salomonsen, der var turleder, klarede ændringen fint. I turen var indlagt en kaffepause på Bøgeskovhus, hvor Salomonsen viste lysbilleder med motiver fra det område, vi kørte igennem. Trods vanskelighederne er det min opfattelse, at turen var vellykket. Vores andet forårsarrangement var et besøg

På busturen den 23. april nåede vi også op til resten af den gamle Horsens landevej.

Byvandringen i Skovdalskvarteret den 10. september var præget af de mange farvestrålende paraplyer.

på renseværket. Det kunne kun blive et hverdagsarrangement, der startede kl. 10 om formiddagen, den 18. maj. Sandsynligvis var det forklaringen på, at tilslutningen var meget lille, kun 12 deltog; til gengæld fik de 12 en interessant formiddag.

Det første af efterårsarrangementerne var en byvandring i Skovdalskvarteret. Den foregik den 10. sept. med mig som turleder med assistance af Børge Hede. Desværre var vejrguderne ikke med os - der kom i begyndelsen et par endog meget kraftige tordenskyll - men man kunne se, at vi er efterkommere af vikingerne; kun meget få af de ca. 50 fremmødte faldt fra.

Eftermiddagen sluttede med kaffe i Vesterbos lokaler på Rosenvangs Alle, heller ikke her uden problemer, idet den store kaffemaskine var tilkalket, hvorfor vi måtte klare os med nogle små lånte kaffemaskiner.

10 dage senere, den 20. september, havde vi besøg på FDB's Fabrikker. Det var også et hverdagsarrangement med start kl. 13.30, men mange gamle FDB-folk mødte op, så der var ca. 60 fremmødte. Vi startede med en orientering i kantinen, hvor spørgelysten var stor, og der var fra spørgerne en del kritik af, at de mange fabrikker nu er lukkede eller solgt til anden side. Herefter besøgte vi centrallageret, der er i nogle meget store haller, hvorfra varerne eksponeres rundt til butikkerne. Meget interes-

sant at se. Besøget sluttede med en rundgang på fabriksarealet med pensioneret forvalter Vagner Nielsen som guide. Desværre kunne vi på grund af opgravninger ikke komme igennem fra centrallageret, så vi måtte starte nede ved den gamle hovedindgang, men kun få faldt fra.

Et af vores problemer har været kommunikation til vores medlemmer. Vi har indtil nu p.g.a. økonomien ikke kunnet sende nyhedsbreve ud med oplysninger om alle arrangementer og har derfor bedt medlemmerne om at være opmærksomme på orienteringen i Lokalavisen. Efterhånden har vi fået en del medlemmer uden for Lokalavisens område, og meddelelsesformen har dermed ikke været tilfredsstillende. Da vores medlemstal nu er omkring 250 og dermed over 200, som er postvæsenets minimumsgrænse, er det muligt at få et medlemsblad udsendt, og vi har pt. en ansøgning inde hos postvæsenet for at få navn og layout godkendt. Når det er i orden betyder det, at vi fremover kan orientere vores medlemmer om alle arrangementer i fire årlige udsendelser, som er det antal, postvæsenet forlanger, for at bladet kan udsendes til lav takst.

Jeg vil slutte med at takke alle, der har støttet foreningen og det lokalhistoriske arbejde i Viby. *Tove Glud Rasmussen*

Viby lokalhistoriske Samling 1993

Den beretning, som hvert år bliver indsendt til Arkivudvalget, som blandt andet fordeler de bevilgede penge til de 23 lokalarkiver i Århus kommune, består af følgende afsnit:

1. Oplysninger om medarbejdere, antal og arbejdstimer og arkivets åbningstimer.
2. Oversigt over indkomne sager.
3. Arbejdet i arkivet.
4. Formidling, dvs. udstillinger, foredrag, publikationer mm.
5. Diverse oplysninger om arkiv- og udstillingsgæster og samarbejde med lokale foreninger.

I det følgende er der efter samme skema, dog med enkelte ændringer, givet en oversigt over Viby lokalhistoriske Samling 1993.

Medarbejderne er som regel til stede i arkivets åbningstid, mandag kl. 15.30-17-30, i alt ca. 84 timer med en samlet åbningstid på ca. 250 timer.

Desuden blev der i forbindelse med udstillinger inddraget flere personer, som præsterede et meget stort arbejde både før og under udstillingerne.

Der blev modtaget 62 afleveringer, store og små, som mest omfattede billeder, i alt 260, samt et fotoalbum. 173 billeder blev fotokopieret, først og fremmest til udstillingsbrug.

Fire skoler, tre kirker og to boligselskaber sender deres publikationer, og der kommer desuden tidsskrifter fra forskellige organisationer og institutioner.

Nogle arkivalier og mange avisudklip er registreret, og der er optaget to interviews på bånd.

Der er foretaget videooptagelser af byvandring, vejanlæg og rensningsanlægget under ombygningen.

Ca. 20 arkivgæster har fået almindelig orientering samt hjælp til slægtsforskning og lokalhistorie.

Der var udstilling i Rosenvangskolen i forbindelse med efterårsmarked i september, som efterhånden er blevet en fast tradition.

I november var der en meget omfattende udstilling i Viby bibliotekssal. En stor udstilling af billeder, men også en række arkivalier og publikationer af forskellig slags. Endvidere var der lejlighed til at se videofilm og lysbilleder. Interessen for udstillingen var overvældende, og der var de to dage ca. 820 gæster.

Der blev holdt et par lysbilledforedrag, en filmforevisning og skrevet artikler til Viby sogns Kirkeblad.

Medlemmer af bestyrelsen for Viby lokalhistoriske Forening har været med til at sikre den faste åbningstid, mens arkivmedarbejdere har været ledere af foreningens to byvandring.

Undertegnede redigerede foreningens årsskrift for fjerde gang, men har bedt sig fritaget for dette arbejde fra og med 1994.

Ejlif Salomonsen, arkivleder